

La primera meitat del segle XX

Entre la primera i la segona guerra
sinojaponesa

David Martínez-Robles
Albert Sasot Mateus
Carles Brasó Broggi

PID_00197495

Els textos i imatges publicats en aquesta obra estan subjectes –llevat que s'indiqui el contrari– a una llicència de Reconeixement-NoComercial-SenseObraDerivada (BY-NC-ND) v.3.0 Espanya de Creative Commons. Podeu copiar-los, distribuir-los i transmetre'ls públicament sempre que en citeu l'autor i la font (FUOC. Fundació per a la Universitat Oberta de Catalunya), no en feu un ús comercial i no en feu obra derivada. La llicència completa es pot consultar a <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/es/legalcode.ca>

Índex

Introducció	5
Objectius	7
1. El naufragi d'una república a la Xina	9
1.1. Yuan Shikai: de president a últim emperador	9
1.2. El Moviment per a la Nova Cultura	11
1.3. Guerres i caos	17
1.4. Rivalitats entre el Kuomintang i el Partit Comunista Xinès	20
2. La guerra contra el Japó	27
3. La consolidació d'una gran potència: el Japó, 1894-1930	33
3.1. El despertar de l'imperialisme japonès	33
3.1.1. La pugna per Corea	34
3.1.2. Seguretat, desenvolupament i orgull	38
3.1.3. La redefinició de l'ordre internacional	39
3.2. Un país al servei d'una causa: evolució socioeconòmica, 1890-1930	42
3.2.1. El pes del món rural	42
3.2.2. Una industrialització dual	45
3.2.3. La difícil cerca de la cohesió social	48
3.3. L'augment de la tensió política	51
3.3.1. Les directrius de l'oligarquia	51
3.3.2. La preeminència dels partits	53
4. Autoritarisme i bel·licisme, 1930-1945	56
4.1. La fi de la supremacia dels partits	56
4.2. Nacionalisme i estatalisme militar	58
4.3. L'esclat de l'Àsia oriental	61
4.3.1. La Xina, 1937: comença el conflicte	61
4.3.2. La guerra del Pacífic, 1941-1945	64
Bibliografia	69

Introducció

La primera meitat del segle XX representa un moment de transformacions i processos traumàtics a l'Àsia oriental. Aquests cinquanta anys són plens de revolucions i guerres: intestines, amb països de fora de la regió, entre països asiàtics, de caràcter mundial, etc. El continent asiàtic viurà el declivi de l'imperialisme del segle XIX europeu amb l'esclat de la Primera Guerra Mundial i el debilitament dels imperis que abans havien dominat l'escena internacional. Després del conflicte, tres noves grans potències emergiran en substitució de les anteriors i faran notar la seva presència a tot el continent: la Unió Soviètica, els Estats Units i el Japó. Aquesta transformació crearà grans expectatives a la població asiàtica, que havia viscut dominada pel jou del colonialisme europeu, ja que veurà com la fi de la Primera Guerra Mundial obre la porta a les independències nacionals i al derrocament de règims autoritaris que s'havien mantingut durant segles. Així, doncs, la primera meitat del segle XX també és un període de canvis radicals en el món de les idees. El nacionalisme modern, el socialisme, el comunisme, el liberalisme, el feixisme, el republicanisme i el pacifisme conformen els nous "ismes" que s'obriran camí entre les elits intel·lectuals de tot el món i prefiguraran un nou panorama ideològic que estarà al darrere de les grans revolucions, però també de les guerres, que es produiran en aquest període.

La Xina aconsegueix, en la primera dècada del segle, posar fi al sistema imperial i iniciar una revolució política poc planificada: la república que hereta el poder de l'última dinastia també n'hereta els problemes. Les ànsies monàrquiques d'alguns líders militars condueixen a un període de fragmentació territorial en què l'Estat es veu terriblement debilitat, alhora que les humiliacions de les potències occidentals no han cessat amb el final de l'imperi. Tot i així, es tracta d'un moment d'extraordinàries inquietuds intel·lectuals i de renovació cultural, que permeten una sensibilització més gran davant de les idees polítiques que arriben a la Xina des de l'exterior, entre les quals hi ha el marxisme i l'anarquisme. A partir de la dècada de 1920, el poder polític a la Xina viurà dicotomitat entre dos bàndols –el Partit Nacionalista (Kuomintang) i el Partit Comunista Xinès– que mantindran una relació de confrontació creixent, fins al punt que, a finals d'aquella dècada, se sembraran les llavors d'una guerra civil que només quedarà truncada amb l'arribada d'una altra amenaça exterior: l'expansió japonesa primer a Manxúria, amb la instauració d'un estat titella a la regió, i la invasió posterior de les regions de la costa xinesa per part dels exèrcits nipons, preàmbul d'una Segona Guerra Mundial que tindrà efectes devastadors a l'Àsia oriental.

Per altra banda, després d'una pugna molt dura amb si mateix i amb les forces que l'amenaçaven des de l'exterior, el Japó va saber situar-se, a l'entrada del segle xx, en el mateix nivell que aquells que l'havien humiliat feia unes quantes dècades. La imatge d'anquilosament que desprenia el Govern dels Tokugawa s'havia transformat cap a una era d'il·lustració i progrés que va empènyer l'economia del país cap als nivells dels països més avançats. I tanmateix, al cap d'uns anys, després d'una guerra devastadora, el país va estar a punt de tornar a l'"Edat Fosca", en paraules del general nord-americà que va dirigir els bombardejos estratègics sobre les illes el 1945. Com veurem al llarg d'aquest mòdul, després del període de creixement econòmic accelerat, va venir una etapa crítica, en la qual el liberalisme va fer gala d'estar poc assentat en benefici d'un nacionalisme tradicionalista animat per la propaganda d'esplendor imperial, un nacionalisme criat, alimentat i encoratjat per a establir una comunitat sotmesa a la voràgine esquinçadora de la industrialització, però que aviat va derivar cap a posicions autoritàries i militaristes. El període Taishō ('gran recitad', 1912-1926) va fer un honor molt limitat al seu nom, il·lustrat simbòlicament des del principi per la precària salut del dipositari del tron. L'emperador Shōwa ('pau il·lustrada', 1926-1989), que el va succeir el 1926, no solament no va aconseguir que el poble japonès abraçés el somni d'una gran fraternitat mundial, sinó que va veure com s'abocava a un bel·licisme extrem que tindria com a únic resultat una collita de mort i destrucció i l'ocupació per l'enemic.

Edat Fosca

A. Coox (1988). "The Pacific War". A: P. Duus (ed.). *The Cambridge History of Japan. The Twentieth Century* (vol. 6, pàg. 381). Cambridge: Cambridge University Press.

Objectius

Els objectius d'aquest mòdul són:

- 1.** Conèixer els esdeveniments més destacats de la història diacrònica de la Xina i el Japó al llarg del segle xx.
- 2.** Comprendre les transformacions polítiques, econòmiques i socials que tenen lloc al Japó i la Xina al llarg de la primera meitat del segle xx.
- 3.** Conèixer les principals tendències intel·lectuals que intervenen en la transformació cultural, social i política de la Xina i el Japó al llarg de la primera meitat del segle xx.
- 4.** Entendre les claus de l'emergència del Japó després dels problemes experimentats en el segle XIX, així com les causes del fet que la Xina evolucioni de manera diferent en el mateix període.
- 5.** Comprendre els orígens de l'expansionisme imperial japonès, que culmina en la seva participació en la Segona Guerra Mundial, així com les causes que la Xina quedés implicada en el conflicte.
- 6.** Comprendre el paper de la Xina i el Japó en la història mundial del període estudiat en aquest mòdul.

1. El naufragi d'una república a la Xina

Amb la proclamació de la república el desembre del 1911 havia de començar una nova era per a la Xina. Només unes dècades abans hauria estat impossible presagiar la fi del sistema imperial, una institució que havia definit el desenvolupament històric de la regió durant més de dos mil·lennis. Naixia la nova Xina i, per primera vegada en la història, la Xina adoptava aquest nom per denominar-se a si mateixa. Tanmateix, els problemes que afectaven internament el país i la seva posició de debilitat en el sistema de relacions internacionals van fer trontollar els fonaments de la nova república, els primers anys de vida de la qual van ser un auguri del que seria el futur del país durant la primera meitat del segle XX.

1.1. Yuan Shikai: de president a últim emperador

L'abdicació de Sun Yat-sen i la proclamació de Yuan Shikai com a president havia de ser el primer pas del procés d'implantació de la república, ja que així quedarien unificades les províncies rebels del sud amb les que es mantenien lleials a l'emperador al nord del país. Amb l'abdicació de l'emperador Pu Yi el febrer de 1912 (forçada pel general Yuan Shikai), Sun Yat-sen va deixar el govern a les mans del general amb l'esperança que s'arribaria a un equilibri entre l'exèrcit i els líders de la revolució. Sun Yat-sen passaria a ocupar la cartera de "ministre de ferrocarrils". Una de les principals tasques del nou govern va consistir a elaborar i aprovar la primera constitució de la Xina. La Constitució del 1912 atorgava a Yuan Shikai un poder considerable, malgrat que l'havia de compartir amb un primer ministre. A més, la carta magna igualment establia que aquell mateix any s'havien de fer les primeres eleccions que havien de configurar un parlament i, l'any següent, uns comicis per a renovar les assemblees provincials. Immediatament, la revolucionària Lliga de l'Aliança Unida –Tongmenhui– de Sun Yat-sen es va reorganitzar com a partit polític a fi de poder presentar-se a aquelles eleccions i així va néixer el Kuomintang o Partit Nacionalista, entitat política el nom de la qual quedaria indefectiblement lligat al de la República de la Xina. Però no va ser ni de bon tros l'únic partit que va néixer en aquell moment, ja que en van aparèixer molts més per tal de representar tot l'espectre de figures polítiques que convivia a la Xina del començament del segle XX, des d'antics funcionaris fins a activistes, exiliats o revolucionaris.

Malgrat els diversos centenars de partits que van prendre part en les eleccions, el Kuomintang va resultar el gran vencedor dels comicis, en els quals van participar prop de quaranta milions d'electors. Havia protagonitzat una bona campanya i tenia, a més, el suport d'alguns governadors militars del sud. Però l'àmplia victòria del Kuomintang va ser percebuda per Yuan Shikai com una amenaça. Quan mesos després va ser assassinat un dels principals dirigents del

Bibliografia

Sobre aquest subapartat, vegeu:

E. Young (1977). *The Presidency of Yuan Shih-k'ai: Liberalism and Dictatorship in Early Republican China*. Ann Arbor: The University of Michigan Press.

G. Yu (1966). *Party Politics in Republican China: The Kuomintang, 1912-1924*. Berkeley: University of California Press.

J. Fincher (1981). *Chinese Democracy: The Self-Government Movement in Local, Provincial and National Politics, 1905-1914*. Nova York: St. Martin's Press.

Kuomintang, totes les sospites van apuntar cap a Yuan. A més, les primeres accions de Yuan Shikai van provocar més tensions. Aclaparat per la falta de recursos, Yuan va sol·licitar un préstec a les principals potències occidentals, la qual cosa va acabar en una dependència financera més gran i en l'augment de la influència econòmica dels països estrangers a la Xina.

Seguint amb la política de portes obertes, els països occidentals van declarar-se neutrals a la revolució, però tenien tota la marina de guerra esperant a les costes per si hi havia algun problema amb els interessos estrangers o per si es produïa un esclat de violència xenòfoba com havia passat amb els bòxers. Igualment, el govern republicà es va veure obligat a reconèixer l'autonomia de la Mongòlia Exterior i del Tibet, condició que havien imposat respectivament Rússia i la Gran Bretanya per reconèixer oficialment el règim de Yuan. D'aquesta manera, la debilitat del Govern de Yuan era visible no solament dins de la República, sinó també en el context internacional.

Davant d'aquests fets, que es basaven en decisions personals del president que no havien estat prèviament autoritzades pel Parlament, el Kuomintang va intentar inhabilitar Yuan. La resposta d'aquest va ser immediata i contundent: va destituir els governadors de diverses províncies del sud-est en qui es recolzava bona part del poder del Kuomintang al país i els va substituir per figures de la seva confiança. Aquest fet va significar l'inici d'una altra revolució, de conseqüències transcendents per a la República. Després de l'assassinat del guanyador de les eleccions, el polític nacionalista Song Jiaoren, per sicaris de Yuan, es va produir un període de violència i de purgues en contra dels polítics nacionalistes; d'altra banda, els revolucionaris nacionalistes que s'havien fet forts a les ciutats, com Shanghai o Hankou, es van aixecar en contra del dictador. Després de tres mesos d'enfrontaments armats, la resistència del Kuomintang va ser esclafada i Sun Yat-Sen, el gran líder revolucionari que havia viscut llargs períodes en l'exili, va haver de tornar a Japó.

Yuan va intentar eliminar tot el qui pogués desafiar el seu poder i així va començar una autèntica dictadura, malgrat que el poder d'alguns governadors militars i de les principals fortunes del país va representar un obstacle a l'hora de desplegar els seus plans. Yuan Shikai va exigir al Parlament que l'escollís president permanent al final del 1913; poc després, ja el 1914, va dissoldre el Parlament i va prohibir el Kuomintang i les assemblees provincials. En l'àmbit educatiu va prendre una decisió molt significativa i que deixava clar la deriva que prenia el seu govern personal: va reintroduir els clàssics confucians com a matèria d'estudi obligatori, tal com havia estat la norma fins al 1912. Finalment, en un intent de prestigiar la seva figura i de consolidar la unitat nacional, el 1915 va emprendre una campanya per a restaurar la monarquia, que va culminar en la seva proclamació com a emperador el desembre d'aquell mateix any. Però la seva entronització, oficialment l'1 de gener del 1916, xocava amb les idees i interessos del moment. Les províncies del sud es van rebel·lar i es van declarar independents, alhora que Sun Yat-sen i el nou partit revolucionari que havia constituït al Japó intentaven organitzar revoltes a la provín-

cia de Shandong. Però els estrets vincles de Sun amb el Japó van ser un llast massa pesat i, com havia passat el 1911, la nova revolució per a enderrocar la monarquia va tenir el seu focus al sud i lluny de Sun Yat-sen.

El nou monarca es va veure pressionat per la situació i va haver de deixar de banda els seus projectes imperials, només tres mesos després d'haver estat proclamat. Finalment, el juny del 1916, Yuan Shikai va morir sobtadament, però les seves accions havien ferit mortalment la República: el seu marcat conservadorisme polític i ideològic, la seva absoluta falta de conviccions constitucionalistes, la persecució dels seus adversaris polítics, la manipulació a què va sotmetre el Parlament i l'ús polític de l'educació, entre d'altres. A partir del 1916, la posició del Parlament i del Govern serà d'una debilitat extrema, la qual cosa els impedirà posar fre a les ànsies dels senyors militars que van sorgir en aquesta situació.

1.2. El Moviment per a la Nova Cultura

Però el futur de la Xina i la seva jove República no estava subjecte únicament als esdeveniments que tenien lloc dins de les seves fronteres. Malgrat la llunyania, el conflicte que aquells mateixos anys s'estava desenvolupant a Europa, la Primera Guerra Mundial, tindria repercussions molt importants a l'Àsia oriental. El 1902, el Japó havia firmat una aliança estratègica amb la Gran Bretanya, en virtut de la qual va decidir el 1914 oferir suport als anglesos en la lluita contra Alemanya. La Gran Bretanya es va mostrar cauta, ja que la intervenció japonesa en la guerra podia suposar l'atac japonès als interessos alemanys a la Xina (situats principalment a la província de Shandong) i ampliar, per tant, la seva influència al mar de la Xina, cosa que amenaçava la supremacia britànica a la regió. Però abans que les cauteles del Govern de Londres es materialitzessin en mesures concretes, el Japó va atacar finalment els territoris controlats pels alemanys i, malgrat la tímida resistència de la Xina, es va apropiat la ciutat portuària de Qingdao i el ferrocarril de Shandong, construït feia alguns anys pels alemanys.

Al cap d'uns mesos, el gener del 1915, Tòquio va fer un pas més en el projecte de convertir la Xina en un autèntic feu japonès quan va proposar a Yuan Shikai que acceptés el que es coneix com les *vint-i-una demandes*. Aquestes demandes no solament es limitaven a assegurar els interessos que el Japó ja tenia a la Xina, especialment a Manxúria, i a ampliar-los als antics territoris alemanys, sinó que a més pretenia situar el Japó per davant de qualsevol altra potència estrangera dins de l'esfera econòmica i territorial de la Xina, cosa que amenaçava directament la sobirania del Govern xinès en àrees que fins llavors havia mantingut sota control.

Les vint-i-una demandes (1915)

El Govern japonès i el Govern xinès, desitjosos de mantenir la pau general a l'Àsia oriental i estrènyer les relacions amistoses i de veïnatge que hi ha entre les dues nacions, acorden els articles següents:

Bibliografia

Per ampliar els continguts d'aquest subapartat, vegeu:

J. Spence (1981). *The Gate of Heavenly Peace: the Chinese and their Revolution, 1895-1980*. Londres: Faber and Faber.

V. Schwarcz (1986). *The Chinese Enlightenment: Intellectuals and the Legacy of the May Fourth Movement of 1919*. Berkeley: University of California Press.

A. Dirlík (1989). *The origins of Chinese Communism*. Oxford: Oxford University Press.

L. Bianco (1999). *Los orígenes de la revolución china*. Barcelona: Bellaterra.

Art. I.1. El Govern xinès concedeix el beneplàcit total a tot el que el Govern japonès pugui acordar amb el Govern alemany amb relació a la cessió de tots els drets, interessos i concessions que, en virtut dels tractats, Alemanya té a la província de Shandong.

Art. I.2. El Govern xinès accepta que a la província de Shandong i a tota la seva costa no se cedeixi ni s'arrendi cap territori o illa a una tercera nació sota cap pretext.

[...]

Art. II.1. Les dues parts acorden mútuament que el termini de cessió de Port Arthur i Dalny [a la costa de la regió de Manxúria] i del ferrocarril de la Manxúria del Sud i del ferrocarril Andong-Mukden s'ampliï fins a un període de 99 anys.

Art. II.2. Els ciutadans japonesos del sud de Manxúria i de l'est de la Mongòlia Interior tindran el dret d'arrendar o de tenir terres en propietat tant per a edificar construccions per al comerç o la fabricació, com per a conrear.

Art. II.3. Els ciutadans japonesos tindran llibertat plena per a residir i viatjar al sud de Manxúria i l'est de la Mongòlia Interior, i també dedicar-se a la fabricació o al comerç del tipus que sigui.

[...]

Art. II.6. El Govern xinès accedeix a consultar prèviament al Govern japonès quan vulgui contractar consellers o instructors polítics, financers o militars al sud de Manxúria i l'est de la Mongòlia Interior.

[...]

Art. IV. Amb l'objectiu de preservar la integritat territorial de la Xina, el Govern japonès i el Govern xinès acorden l'article especial següent: el Govern xinès accedeix a no cedir a una tercera nació qualsevol port, badia o illa de la seva costa.

Art. V.1. El Govern central xinès haurà de tenir japonesos influents com a consellers en assumptes polítics, econòmics i militars.

Art. V.2. Es garanteix als hospitals, esglésies i escoles japoneses de l'interior de la Xina el dret de tenir terres.

Art. V.3. En tant que els governs japonès i xinès han mantingut diverses disputes originades entre la policia japonesa i xinesa que han causat força malentesos, els departaments de policia d'enclavaments destacats de la Xina hauran de ser administrats conjuntament per xinesos i japonesos o, si no és així, els departaments de policia d'aquests llocs hauran de donar feina a un gran nombre de japonesos, amb la qual cosa alhora contribuiran als plans de millora del servei de policia xinès.

Art. V.4. La Xina haurà d'adquirir del Japó una quantitat fixa de municions de guerra (aproximadament el 50% o més del que el Govern xinès requereix), o si no es fundarà a la Xina un arsenal conjunt sinojaponès. Es contractaran tècnics japonesos experts i s'adquirirà materials japonesos.

[...]

Art. V.6. Si la Xina necessita capital estranger per a explotar les mines, construir ferrocarrils o fer treballs de construcció de ports (incloent-hi molls) a la província de Fujian, el Japó haurà de ser consultat prèviament."

Citat a: J. Spence (ed.) (1999). *The Search for Modern China. A Documentary Collection* (pàg. 217-220). Nova York: Norton.

Inicialment, Yuan Shikai no va donar una resposta clara a aquestes vint-i-una demandes. De fet, si totes haguessin estat posades en pràctica, el Govern xinès s'hauria convertit en un titella del Japó. Les exigències que cap altra potència no pogués estendre la seva influència en territori xinès, la creació d'una força conjunta sinojaponesa i l'obligació de la Xina d'adquirir armes japoneses i contractar assessors militars van provocar les protestes de les potències occidentals, especialment de la Gran Bretanya i els Estats Units. Tanmateix, des-

prés de la demostració de la guerra sinorussa del 1905, cap d'aquests països no estava disposat a enemistar-se amb el Japó, motiu pel qual no van prendre cap mesura. Finalment, desproveït de suports decidits en el context internacional, el maig del 1915, Yuan Shikai va firmar les vint-i-una demandes japoneses. La reacció a la Xina va ser immediata i enèrgica. L'endemà hi va haver manifestacions antijaponeses a totes les grans ciutats de la Xina i va començar a haver-hi boicots contra els productes i interessos nipons. Va ser el preludi dels moviments de masses que tindrien lloc durant els anys següents.

El final de la Primera Guerra Mundial només va servir per a rubricar la situació. Abans de morir sobtadament, Yuan Shikai havia ofert als aliats la declaració xinesa de guerra a Alemanya, com un moviment estratègic per a frenar les accions del Japó. Després de la mort de Yuan, el seu successor, el general Duan Qirui, va declarar efectivament la guerra a Alemanya el 1917, malgrat l'oposició del Kuomintang, que, encapçalat per Sun Yat-sen, va abandonar Beijing i va intentar organitzar un govern al sud. La Xina no va enviar tropes a Europa, però uns 150.000 treballadors xinesos es van desplaçar a França com a mà d'obra a les fàbriques que alimentaven els interessos aliats. Tanmateix, malgrat que la implicació i contribució xinesa en la guerra va ser més gran que la japonesa, el tractat de Versalles del 1919, que va posar punt final al conflicte, va ser contrari als interessos xinesos. Segons estableixen els articles 156, 157 i 158, els interessos alemanys a la península de Shandong passaven a estar sota el control formal i legal del Govern japonès. Quan el 4 de maig a la Xina es va saber que el tractat preveia que els aliats cedissin els drets alemanys a Shandong al Japó, a les principals capitals de província es van organitzar manifestacions que van reunir milers d'estudiants enutjats no solament per l'actitud de les potències occidentals sinó especialment per la incapacitat del Govern de Beijing de fer valer els seus interessos.

La fi de la Primera Guerra Mundial havia despertat grans expectatives en els països que vivien sotmesos a la dominació estrangera. El president nord-americà Woodrow Wilson havia proclamat els famosos 14 punts, en què s'afirmava el dret dels pobles a l'autodeterminació, i al mateix temps, el líder comunista Lenin havia escrit un llibre anomenat *Imperialisme, fase superior del capitalisme*, una crítica demolidora a l'imperialisme europeu que va tenir molta repercussió entre els intel·lectuals de tot el món. Els dos principals líders que sortien reforçats del conflicte i que representaven les potències emergents del moment van tenir un gran impacte en els moviments nacionalistes que es van desenvolupar al continent asiàtic. I el fet que les ànsies d'emancipació d'aquests països no es poguessin satisfer va generar una onada de ressentiment que va incrementar la violència i la tensió internacional durant el període d'entreguerres.

El primer pas el van fer els representants estudiantils de les universitats de Beijing, que aquell mateix dia van convocar una manifestació a la plaça de Tiananmen. Començava així un moviment cultural, social i polític que definiria l'esdevenir històric de la Xina durant les dècades següents. Durant els dies posteriors, els estudiants i els treballadors que s'hi van unir van atacar

Bibliografia

Erez Manela (2007). *The Wilsonian moment. Self-determination and the international origins of anticolonial nationalism*. Nova York: Oxford University Press.

les residències i oficines dels ministres i funcionaris que havien estat favorables als interessos japonesos i es va organitzar un boicot de comerciants i treballadors, cosa que va dotar l'incipient nacionalisme xinès d'un caràcter nou. Fruit d'aquestes pressions, els representants xinesos a la Conferència de París –objecte de dures crítiques i atacs– finalment no van firmar l'acord de pau. La participació activa i decisiva dels estudiants es va convertir en un exponent reiterat d'alguns esdeveniments fonamentals que es van produir al llarg del segle XX.

El tractat de Versalles va desencadenar una de les reaccions més importants del món intel·lectual xinès del segle XX. El moviment del Quatre de Maig va transformar el rostre de la Xina, no solament reivindicant un canvi en la posició política de la Xina al món, sinó especialment redefinint les bases culturals i socials que la Xina adoptaria a partir de llavors. Però el moviment del Quatre de Maig ja havia començat abans d'aquesta data.

El 1915 es va començar a publicar a Beijing la revista *Nova Joventut* (*Xin Qingnian*), editada per Chen Duxiu (1879-1942), un jove intel·lectual que havia estudiat durant anys al Japó i que, quan va tornar a la Xina, va ser testimoni directe de la Revolució del 1911. La revista transgredia la cosmovisió i la moral tradicionals i proposava una transformació cultural radical com a únic camí per a la salvació de la Xina. En els seus articles, Chen criticava obertament els valors i les creences confucianes, especialment el sistema familiar i la posició que la dona hi ocupava, i proposava unes bases culturals noves per a la transformació de la Xina. Aquestes bases havien de partir de fet de les idees polítiques i socials arribades des d'Occident i de la ciència i la tècnica que les feia possibles.

A diferència dels moviments de modernització del final del segle XIX i la primera dècada del XX, que apostaven per l'adopció de la ciència occidental i el manteniment de l'essència cultural xinesa, la definició canònica del Moviment per a la Nova Cultura –nom amb què és conegut més àmpliament el Quatre de Maig– el descriu com una proposta de modernització occidentalitzadora que ataca directament les bases de la cultura tradicional xinesa, tot i que també és molt crític precisament amb les accions de les potències occidentals.

Una de les reformes que van impulsar els intel·lectuals del Moviment per a la Nova Cultura es referia a la llengua. Hu Shi (1891-1962) va proposar una reforma radical de la llengua, que havia de deixar de banda el *wenyan*, la llengua literària –una llengua que només apareixia en els textos clàssics i que per tant no tenia parlants, malgrat que era la llengua de la cultura–, pel *baihua*, la llengua vernacla, com a única via per a alliberar-se del pes de la tradició confuciana. Un altre dels grans referents del Moviment per a la Nova Cultura va ser Lu Xun (1881-1936), un dels literats més destacats de la Xina del segle XX, que considerava que per a modernitzar la societat abans calia transformar la mentalitat de les persones. Amb aquest objectiu va crear una obra literària complexa i contundent que es va convertir durant la dècada del 1920 en un

dels principals escenaris de denúncia dels problemes de la moral tradicional xinesa. El cèlebre pròleg que va fer a la primera edició de la seva recopilació de relats *Crit de combat (Nahan)* és un resum de les idees subjacents en l'obra de molts dels intel·lectuals del Moviment per a la Nova Cultura.

"De jove jo també vaig tenir molts somnis. Amb el pas dels anys, però, la majoria d'aquells somnis han quedat condemnats a l'oblit, la qual cosa no lamento en absolut. Tot i que són records que poden ser plaents, no solen aportar res que no sigui solitud. ¿I de què serveix que els pensaments es tornin a estancar en períodes de solitud, perduts en el temps? Malgrat tot, no puc acabar d'oblidar el passat. L'origen de la present obra, *Crit de combat*, rau justament en aquests fragments del passat que no he aconseguit esborrar de la memòria.

Durant més de quatre anys de la meua infantesa vaig visitar regularment –gairebé cada dia– una casa de penyores i una apotecaria. No recordo bé quants anys tenia, però encara em ve present que el taulell de l'apotecaria era de la meua alçada i que el de la casa de penyores en feia dos com jo. Bàsicament el que feia era posar vestits i tota mena d'andròmines sobre el taulell que en feia dos com jo, agafava els diners que el propietari, amb una mirada de mensypreu, me'n donava a canvi, anava al taulell de la meua alçada i comprava medicaments per al pare, que feia temps que estava malalt. Quan tornava a casa, hi havia una pila de coses que em mantenien enfeinat. L'apotecari que preparava els medicaments, que tenia molta anomenada, feia servir ingredients força inusuals que no m'eren gens fàcils d'aconseguir: arrels d'àloe (només de les que creixen a l'hivern), canya de sucre (només la que ha quedat exposada a la gebrada durant tres anys), un grill mascle i un grill femella (només si no s'havien aparellat amb altres grills abans), ardísia (només si havia perdut les llavors)... Malgrat totes aquelles receptes, el pare va empijorrar fins que va morir. Tots aquests coneixements, força innocents, em van portar a marxar cap al Japó per estudiar en una escola de medicina de províncies. El meu somni era tornar a la Xina i poder guarir els malalts que, com el meu pare, havien estat víctimes de tractaments erronis. A més, si mai esclatava una guerra, sempre podria fer de metge a l'exèrcit i aprofitar l'ocasió per reforçar la fe dels meus compatriotes en la reforma.

No estic al corrent dels mètodes avançats es deuen emprar actualment a l'hora d'ensenyar microbiologia. En aquella època, ens passaven les diapositives per observar els diferents microorganismes que havíem d'estudiar. Si sobrava temps, el professor ens passava diapositives de paisatges o de notícies d'actualitat fins que es feia l'hora de plegar. Era l'època del conflicte entre Rússia i el Japó, que va durar del 1904 al 1905, i moltes de les diapositives eren imatges de la guerra. Havia d'afegir-me als crits i als aplaudiments de la resta d'estudiants, tots japonesos. Vaig estar molt temps sense veure cap compatriota, fins que un dia en van aparèixer uns quants en una d'aquelles diapositives. N'hi havia un que anava lligat de mans i estava envoltat per la resta. Tot i que semblaven individus aparentment, tenien un aspecte apàtic, d'indiferència. La inscripció de la diapositiva informava que el xinès de les mans lligades era un espia dels russos. Els soldats japonesos estaven a punt de decapitar-lo per donar exemple. Els xinesos que l'envoltaven només volien gaudir de l'espectacle.

Vaig marxar cap a Tòquio abans que s'acabés el curs. Aquell incident em va fer veure que la medicina no era tan important. No serveix de res que els ciutadans d'un país feble i subdesenvolupat visquin forts i sans, si només ha de servir perquè siguin víctimes o testimonis d'espectacles tan ridículs com aquell. La meua preocupació no havia de ser per la quantitat de ciutadans que morien de malaltia, sinó per canviar-los l'esperit."

Lu Xun (2007). *Diari d'un boig i altres relats*. Barcelona: Edicions de 1984.

A través de les pàgines de *Nova Joventut*, Lu Xun va fer del relat en llengua col·loquial un dels gèneres literaris principals del moment, malgrat que també va conrear moltíssim l'assaig i fins i tot la poesia. Però a més de l'obra literària pròpia, en aquell període apareix un volum ingent de traduccions de textos occidentals –en moltes ocasions indirectes, especialment a partir d'adaptacions i traduccions japoneses– que contribueix a l'ambient d'efervescència intel·lectual de què s'alimenten aquests joves literats i polítics. De fet, el Moviment per a la Nova Cultura és molt més que un fenomen literari. Ja el 1917, en les pàgines de *Nova Joventut* va aparèixer un article sobre la importància de l'educació física firmat per un jove de 24 anys anomenat Mao

Zedong (1893-1976) que estava destinat a convertir-se en la figura més influent i determinant de la Xina del segle XX. A través de les pàgines de les moltes revistes literàries que apareixen en aquell període, les idees polítiques que arriben d'Occident es filtren fins a un ventall cada vegada més ampli de joves intel·lectuals amb inquietuds. No en va, diversos dels fundadors del marxisme xinès van participar activament en aquests cercles.

La Universitat de Beijing es va convertir en un dels focus principals de la nova intel·lectualitat xinesa. Al final de la dècada de 1910, Chen Duxiu, Lu Xun i Hu Shi van ser professors d'aquest centre, dirigit llavors per Cai Yuanpei (1868-1940), antic funcionari imperial de formació clàssica que havia abraçat les idees radicals de Sun Yat-sen. Amb ell, la Universitat es va convertir en un punt de referència per als intel·lectuals xinesos i ferment per als joves estudiants.

Al començament dels anys 1920, John Dewey i Bertrand Russell van impartir cursos a la mateixa universitat i pocs anys després també Rabindranath Tagore va visitar aquesta institució. Tot això coincideix amb els mateixos anys en què comencen a ressonar a la capital xinesa les idees marxistes i especialment anarquistes, que emanen precisament de la Universitat. El 1918-1919 apareixen grups d'estudiants que creen comunes rudimentàries i corpuscles per a l'ensenyament de la ideologia anarquista entre les masses i poc després –en un projecte anarquista molt ambiciós que acabarà fracassant per la depressió econòmica de la postguerra europea– s'envien a França prop de 1.500 estudiants per a formar-se primer treballant a les fàbriques i després estudiant a les universitats franceses, entre els quals hi ha futures figures polítiques de la talla de Deng Xiaoping o Zhou Enlai (tots dos van arribar a treballar a la fàbrica que l'empresa automobilística Renault tenia a prop de París). Tal com ho descriu Short:

"La Universitat de Beijing es va convertir, sota la influència de Cai Yuanpei, el seu exaltat rector, en un centre d'activitats anarquistes molt important. S'hi oferien classes d'esperanto, l'idioma que els anarquistes havien escollit per al seu nou món sense fronteres. Els estudiants distribuïen clandestinament exemplars del *Fuluoshi* de Liu Shifu, fundador de la *Huiming xueshe*, associació amb el singular nom de Societat dels Galls Cantaires en la Foscor, que proposava "el comunisme, l'antimilitarisme, el sindicalisme, la contrareligió, l'antifamiliarisme, el vegetarianisme, el llenguatge internacional i l'harmonia universal".

Short (2003). *Mao* (pàg. 99). Barcelona: Crítica.

Un altre dels membres de la Universitat de Beijing, Li Dazhao (1888-1927), que també col·laborava amb *Nova Joventut*, es va convertir en el fundador de la Societat per a l'Estudi del Marxisme, primer grup dedicat a aquest corrent a la Xina. Ell mateix es va encarregar el 1918 de l'edició en la mateixa revista d'un número monogràfic sobre el marxisme que va marcar un canvi decisiu en la línia ideològica de *Nova Joventut* i de molts dels seus col·laboradors. Li Dazhao era en aquell moment el director de la biblioteca de la Universitat, on va tenir com a ajudant Mao Zedong, que va formar el seu ideari polític i filosòfic sota la influència de Li. Molts intel·lectuals van anunciar la seva adhesió al marxisme,

com el mateix Chen Duxiu, encara que alguns membres del Moviment per a la Nova Cultura van optar per posicions menys radicals i gradualment es van allunyar de l'entorn de *Nova Joventut* (com va ser el cas de Hu Shi).

Dos elements van contribuir a la difusió del marxisme entre els joves intel·lectuals xinesos. D'una banda, l'actitud de la Unió Soviètica, que va renunciar als privilegis concedits en virtut dels tractats firmats per la Rússia tsarista, especialment després del tractat de Versalles del 1919, cosa que va despertar les simpaties entre molts xinesos per aquell Estat i les seves doctrines marxistes. D'altra banda, el desengany pel que representava Occident i les seves relacions històriques amb la Xina. Tot i que era un corrent de pensament originat a Occident, el marxisme de fet criticava les bases intel·lectuals i morals del món occidental. Així doncs, l'articulació del moviment marxista a la Xina va ser la conseqüència directa principal del Moviment de la Nova Cultura: amb la intervenció probable, segons Dirlik (1989), de la Internacional Comunista, els marxistes xinesos es van organitzar el 1921 en el Partit Comunista Xinès. Aquell mateix any es va fer el Primer Congrés del Partit Comunista, en el qual Chen Duxiu va ser nomenat Primer Secretari General.

1.3. Guerres i caos

Després de la mort de Yuan Shikai, la Xina va entrar en un període de fragmentació política. Els seus territoris van caure sota el control de diversos capitosts militars que mantenien sota la seva ègida amplis territoris que en alguns casos tenien les dimensions d'una província. Aquests Senyors de la guerra (*junfa*, en xinès), com són coneguts habitualment, van aconseguir de manera molt desigual mantenir una administració civil, que en alguns casos va incloure fins i tot l'encunyament de moneda pròpia, l'establiment d'un sistema de recaptació d'impostos, la centralització de l'exèrcit o l'adopció de mesures dins de l'àmbit educatiu, entre d'altres. Però aquest tipus d'iniciatives van ser molt desiguals i en zones geogràfiques força àmplies van ser purament testimonials. Fruit d'això, les guerres internes, el bandidatge o el tràfic d'opi –un negoci que potencien alguns d'aquests Senyors de la guerra– comporten fortes exaccions econòmiques en forma d'impostos desiguals que repercuteixen directament en els camperols. En algunes regions la fam afectarà milions de persones que pateixen les conseqüències del desordre general del període.

Alhora, les potències occidentals –que ampliaran en alguns casos els seus privilegis, aprofitant-se de la debilitat estatal– continuen reconeixent el Govern de Beijing com a l'únic legítim en territori xinès. Només a partir del 1928, quan el Kuomintang estableixi un nou govern d'unió nacional, la Xina tornarà a la seva unitat, encara que fins i tot llavors el Govern de la República de la Xina controlat pel Kuomintang es veurà limitat en algunes províncies per la presència d'importants líders militars que, encara que hauran jurat la seva lleialtat a l'Estat, mantindran esferes d'independència força grans.

Bibliografia

Per a ampliar els continguts d'aquest subapartat, vegeu:

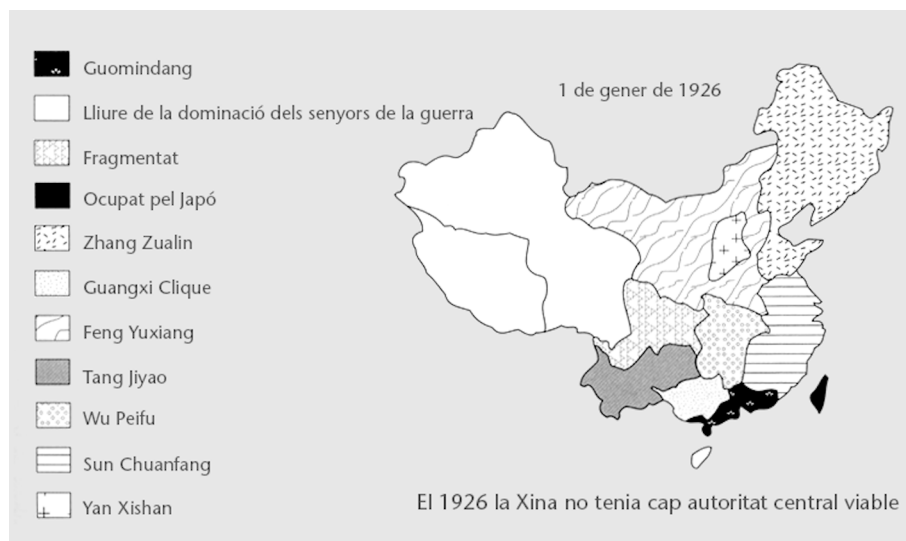
Marie-Claire Bergère (1989). *The Golden Age of Chinese Bourgeoisie, 1911-1937*. Cambridge: Cambridge University Press.

Short (2003). *Mao* (pàg. 65-93). Barcelona: Crítica.

J. Sheridan (1983). "The Warlord Era: Politics and Militarism under the Peking Government, 1916-1928". A: Fairbank (ed.). *The Cambridge History of China. The Republican Era, 1912-1949* (vol. 12). Cambridge: Cambridge University Press.

E. McCord (1993). *The Power of the Gun: The Emergence of Modern Chinese Warlordism*. Berkeley: University of California Press.

La Xina dels Senyors de la guerra, 1926

Font: E. Tamura i altres (1998). *China. Understanding its past* (pàg. 173). Honolulu. University of Hawai Press.

Tot i així, es tracta d'un període en què la vida urbana i comercial continua desenvolupant-se amb vitalitat, la qual cosa matisa la tradicional percepció d'aquesta etapa com un moment únicament de fragmentació caòtica entre dos períodes de més significació. A les grans ciutats es desenvolupen activitats professionals noves, es constitueixen associacions, s'estableixen institucions de seguretat, els treballadors comencen a organitzar-se amb l'establiment de sindicats, apareixen formes noves de cultura popular i de lleure de masses, entre d'altres. Una mostra clara la constitueix la ciutat de Shanghai i l'evolució de la seva vida comercial, i també el millor exemple és el desenvolupament de les formes de cultura de consum (cinema, revistes), de la qual la publicitat del període és una manifestació.

Quan l'interior del país està afligit per la falta de planificació administrativa dels Senyors de la guerra, a Shanghai proliferen els calendaris de belleses il·lustrats per pintors que en alguns casos han seguit una formació que transita entre les tradicions occidental i xinesa. Els vestits de les joves que apareixen retratades (en ocasions actrius que posaven com a models), els complements, el maquillatge, la postura corporal o les activitats que apareixen fent evolucionen al llarg d'aquell període com a reflex de l'increment de participació social de la dona a les grans urbs i de la seva integració en la nova societat de consum que s'està forjant. Dels calendaris del començament de segle que mostren dones en segon pla encara amb els peus ocults i vestits de seda brodats que els tapen tota la figura, com marcava la tradició, es passa al final de la dècada del 1920 i començament del 1930 a calendaris amb belleses sensuais que apareixen en actituds d'independència i fins i tot provocadores, posant amb pantalons que amb prou feines els tapen la part superior de la cuixa, amb banyadors, amb transparències i fins i tot insinuant els pits en un descuit. Així doncs, la dona s'ha convertit en aquestes obres en un reclam publicitari precisament pel seu aspecte més desafiador davant de les tradicions. De la dona

submissa de la moral tradicional s'ha passat en aquestes grans ciutats, sota la influència de les societats occidentals, a una dona que trenca amb el passat i es converteix en objecte de consum i desig.

El sorgiment d'una incipient societat de consum en una ciutat com Shanghai va ser possible gràcies a l'expansió de la indústria xinesa, sobretot després de la Primera Guerra Mundial. Amb l'esclat del conflicte global, moltes empreses i fàbriques occidentals es van retirar de la Xina, atès que els països bel·ligerants van consumir tots els recursos econòmics possibles per a alimentar l'exèrcit al continent europeu. A la Xina, on la guerra quedava lluny, els anomenats *compradores* (xinesos que treballaven per a empreses occidentals) es van emancipar i van començar a fundar indústries i empreses a imitació de les occidentals. Així va ser com van sorgir fàbriques tèxtils i de productes de consum que eren de propietat xinesa que van estendre's sobretot per la costa i la regió de Shanghai. L'economia xinesa es va dividir en un interior rural agrícola i pobre i unes ciutats a la costa que, tot i les desigualtats internes, començaven a assolir nivells de vida semblants als europeus. Com que Shanghai era una ciutat oberta al comerç internacional i protegida pels tractats internacionals, la burgesia urbana de la regió va poder enriquir-se aprofitant totes les oportunitats que oferia l'estatut de port obert, al mateix temps que veia com disminuïa la competència exterior (excepte la japonesa) a causa de la Guerra Mundial.

Ara bé, el període entre el 1916 i el 1928 va tenir conseqüències negatives molt importants, especialment a les regions de l'interior. Es van succeir sense treva els enfrontaments entre exèrcits locals i les guerres i guerrilles entre regions controlades per diferents cabdills militars. Les dinàmiques geoestratègiques canvien molt de pressa, al mateix ritme amb què s'estableixen i es trenquen les aliances entre aquests Senyors de la guerra. Els interessos personals s'anteposen a les lleialtats i la traïció es converteix en una constant entre els diferents líders. El nombre de militars i soldats augmenta al llarg d'aquest període, es passa del mig milió inicial que hi havia després de la mort de Yuan Shikai als més de dos milions del 1928. Això no solament reflecteix un augment constant i de grans dimensions de les activitats bèl·liques i la necessitat de defensar-se, sinó també una escalada de les despeses militars –que es tradueixen en una falta d'inversions en infraestructures i l'administració– que només s'aconsegueix finançar per mitjà de repetides pujades dels impostos que han de satisfer els camperols. Això genera la proliferació dels grups de desclassats que alimenten les bandes i la delinqüència, alhora que els mateixos exèrcits creixen a partir d'aquests grups marginals, cosa que contribueix a fer que el pillatge i el saqueig siguin un fenomen massa habitual. Es calcula que, ja al final del període dels Senyors de la guerra, el nombre de delinqüents¹ i bandits que hi havia a la Xina s'apropava als vint milions de persones.

No obstant això, la situació podia variar significativament segons la regió. La pròpia personalitat, formació o orígens dels diferents Senyors de la guerra influïen directament en l'administració dels seus territoris. Molts d'ells eren d'extracció social humil, no havien rebut una educació destacable –sempre

Bibliografia

Wen-hsin Yeh (1997). "Shanghai modernity". *The China Quarterly*(núm. 150, pàg. 375-394).

⁽¹⁾En relació al nombre de delinqüents durant el període dels Senyors de la guerra, vegeu: Paul Bailey (2002). *China en el siglo XX* (pàg. 100). Barcelona: Ariel.

dins de la tradició– i havien fet de la carrera militar un mode de vida, ja que havien ascendit des dels escalafons menors. Però també n'hi havia que havien estudiat en acadèmies militars selectes, en alguns casos fins i tot al Japó, o que abans del final de l'Imperi havien obtingut un grau de funcionari dins de l'administració militar, la qual cosa els convertia en defensors de l'Estat, l'educació i la moral confucianes. Hi havia, a més, casos excepcionals, com els del general Feng Yuxiang, militar que havia format part dels exèrcits de Yuan Shikai i que, després de convertir-se al cristianisme, va arribar a utilitzar una mànega per a batejar les seves tropes.

El nombre de Senyors de la guerra es comptava per centenars, encara que només alguns van aconseguir dominar amplis territoris de dimensions provincials. A mesura que s'avança en la dècada del 1920, el nombre es va reduir, fins que el 1926 es va arribar a una situació d'equilibri entre dos d'aquests líders militars: Zhang Zuolin, d'origen manxú i afí als interessos japonesos que controlava Beijing i tot el nord-est, i Wu Peifu, senyor de la Xina central. Però el Govern del Kuomintang, ressorgit amb força a la província de Guangdong, va intentar desafiar aquesta situació i va iniciar un projecte que en darrer terme va significar la reunificació de tot el territori xinès sota el seu control.

1.4. Rivalitats entre el Kuomintang i el Partit Comunista Xinès

Des del primer congrés del 1921, el Partit Comunista Xinès va adoptar les tesis del marxisme ortodox, que veien en la massa d'obriers industrials de les grans urbs el punt de partida per a la revolució, un proletariat que havia de seguir la guia del partit. Ara bé, malgrat l'emergència d'aquest proletariat, la Xina era un país eminentment agrari. El 1920 només el 12% de la població viu en ciutats de més de deu mil habitants i el 1933, dels 260 milions d'habitants en edat laboral, 250 milions es dediquen a les activitats agrícoles (Bailey, 2002, pàg. 105). Al costat d'aquestes xifres, la classe obrera tenia una presència totalment marginal: es calcula que el 1928, el nombre d'obriers que hi havia a la Xina era inferior als dos milions de persones. El mateix Mao considerava que la classe obrera xinesa, concentrada en els sectors del tèxtil, el ferrocarril, la mineria i el transport marítim, no podia aspirar a canviar la situació política sense l'ajut d'altres classes socials. No obstant això, aquells primers anys els activistes comunistes es dediquen de ple a millorar les condicions laborals dels obrers industrials i organitzen vagues i mobilitzacions en diverses ocasions.

Al començament de la dècada de 1920, els objectius del Partit Comunista Xinès es van ampliar quan des de Moscou es van començar a rebre pressions importants del Komintern (la Internacional Comunista) perquè establís una aliança amb el partit principal de la Xina, el Kuomintang. Malgrat l'oposició del llavors secretari general, Chen Duxiu, que desconfiava dels mètodes de Sun Yat-sen, el 1922 el Partit Comunista va fixar com a objectiu buscar la unió amb els grups democràtics de la Xina per lluitar contra l'imperialisme i el feudalisme. Sun Yat-sen era un dirigent conegut i valorat a la Unió Soviètica. El seu historial revolucionari i el seu suport a les mesures dràstiques –vagues, boicots–

Bibliografia

Sobre els temes d'aquest subapartat, vegeu:

Lloyd E. Eastman (1974). *The Abortive Revolution: China Under Nationalist Rule, 1927-1937*. Cambridge: Harvard University Press.

Jonathan Spence (1999). *Mao Zedong*. Nova York: Victor Penguin.

L. Shaffer (1982). *Mao and the Workers: The Human Labor Movement, 1920-1923*. Nova York: M. E. Sharpe.

Jonathan Fenby (2004). *Chiang Kai-shek. China's Generalissimo and the Nation He Lost*. Nova York: Carroll & Graf.

J. Harrison (1972). *The Long March to Power: A History of the Chinese Communist Party, 1921-1972*. Nova York: Praeger.

P. Coble (1991). *Facing Japan: Chinese Politics and Chinese Imperialism, 1931-1937*. Cambridge: Harvard University.

Frederik Wakeman (1995). *Policing Shanghai, 1927-1937*. Berkeley: University of California Press.

el convertien en un radical als ulls dels governs occidentals, motiu pel qual el mateix Sun va propiciar un acostament cap a Moscou. Admirava la capacitat d'organització del Partit soviètic, que considerava un model d'eficàcia que el Kuomintang havia d'imitar. Aquest fet va afavorir a instàncies del Komintern l'aproximació entre aquest i el Partit Comunista Xinès, que va culminar el 1923 amb la proclamació d'una aliança formal entre tots dos partits. Tot i que va acceptar que el Partit Comunista mantingués la seva independència organitzativa, Sun Yat-sen va imposar que els comunistes s'enrolessin individualment en el Kuomintang. Malgrat l'oposició oberta de l'ala dreta del Kuomintang, aquest va ser l'inici del primer front unit entre nacionalistes i comunistes. Fins i tot un futur enemic radical del Kuomintang com Mao Zedong va mostrar la seva plena satisfacció amb una aliança que tenia com a doctrina rectora la lluita contra l'imperialisme.

Després de la formació del front unit, la Unió Soviètica va oferir a Sun Yat-Sen la seva col·laboració econòmica i militar. Sun tenia la convicció que els membres del Partit Comunista Xinès acabarien assimilats en el Kuomintang, la qual cosa comportaria la dissolució del Partit, mentre que els dirigents comunistes alimentaven l'esperança que amb l'aliança augmentarien els membres del seu partit. Amb el suport de consellers arribats de Moscou, Sun Yat-sen va reorganitzar el seu partit seguint el model soviètic, va establir una forta disciplina interna i va crear organismes de propaganda, d'organització de treballadors, de dones o de camperols. D'aquesta nova estructura emergeix, des dels estaments militars del Kuomintang, la poderosa figura de Chiang Kai-shek (Jiang Jieshi, 1887-1975), comandant de l'acabada de crear Acadèmia Militar de Whampoa que havia rebut instrucció al Japó. Chiang es convertirà ràpidament en el col·laborador més pròxim de Sun.

En el Primer Congrés Nacional del Kuomintang celebrat el 1924, alguns dirigents comunistes, com Mao Zedong mateix, van ser elegits com a membres del Comitè Executiu Central del Partit Nacionalista; alguns altres van passar a actuar de comissaris polítics, com el futur primer ministre Zhou Enlai. El front unit representa un període crucial dins de la història del Partit Comunista Xinès, ja que en aquell moment va deixar de fer del proletariat urbà el centre sobre el qual orbitaven les seves activitats i va començar a considerar els camperols com una força revolucionària poderosa i a comprendre l'enorme capacitat que tenien. Durant els primers anys de front unit, tant el Kuomintang com el Partit Comunista Xinès van veure com el nombre d'afiliats a les seves files augmentava: els comunistes van passar de 127 membres el 1922 als seixanta mil el 1927, fruit dels sentiments antiimperialistes que afloraven en aquella època en moltes regions de la Xina, especialment de la costa.

Quan intentava arribar a un acord amb els grans Senyors de la guerra del nord, el 1925 una malaltia va posar fi a la vida de Sun Yat-Sen. Chiang Kai-shek, comandant general dels exèrcits, es va convertir en la figura dominant del Kuomintang i es va imposar als representants de l'ala esquerra del partit.

El 25 de maig del 1925 es va produir un incident a la ciutat de Shanghai que va ser decisiu perquè les forces antiimperialistes xineses s'acostessin encara més: un incident en una fàbrica japonesa en què va morir un obrer xinès afiliat al Partit Comunista va provocar una manifestació de protesta al centre de la ciutat. Com que la manifestació anava dirigida contra els privilegis estrangers, la policia de la concessió internacional va disparar contra la multitud i van resultar morts dotze ciutadans xinesos. Les protestes es van estendre per totes les grans ciutats i es va iniciar una onada de vagues i boicots. A Shanghai, la classe obrera va afiliar-se en massa al Partit Comunista i això va crear un ambient de tensió a la ciutat. Els estrangers, la burgesia local, però també les màfies i els traficants d'opi, temien la força d'un partit que volia eradicar tota forma de vida "burguesa i decadent". En aquelles circumstàncies, alguns Senyors de la guerra del sud van unir les seves forces a les del Kuomintang, cosa que va permetre a Chiang Kai-shek sentir-se prou segur i enfortit per a proposar una expedició que havia de conquerir els territoris del nord. Malgrat que inicialment el Partit Comunista Xinès es va mostrar contrari a la idea, el 1926 finalment es va posar en marxa el que seria conegut com l'*Expedició al Nord*.

L'Expedició al Nord va rebre en general el suport de camperols i treballadors. Tant a les zones rurals com a les grans ciutats hi va haver vagues i mobilitzacions de grans dimensions i al camp van aparèixer associacions camperoles que s'enfrontaven als terratinents. A la província de Hunan, Mao Zedong, encara llavors un líder secundari dins del Partit Comunista, va poder comprovar personalment la força revolucionària de la massa camperola, la qual cosa el va portar a elaborar una doctrina que s'allunyava dels postulats marxistes ortodoxos, que consideraven la pagesia una força conservadora i burgesa, contrària a la revolució. Mao va proclamar llavors que l'autèntica revolució no podia tenir lloc a la ciutat, sinó al camp, i va indicar que el seu partit havia de centrar els esforços en els camperols i no en els obrers industrials. Les seves crítiques al Partit Comunista, que acusava d'haver perdut contacte amb la realitat, eren la primera manifestació de la seva aversió i menyspreu cap als intel·lectuals teòrics. La influència de les idees anarquistes que uns anys abans havien proliferat a Beijing i que proclamaven la necessitat de l'aprenentatge per mitjà del treball manual seria decisiva per a la conformació del comunisme xinès. L'informe que Mao va escriure sobre els camperols revolucionaris de Hunan va constituir de fet el seu primer pas per a adaptar el marxisme a les condicions xineses.

Al final del 1926, l'Expedició al Nord havia començat a donar fruits. La meitat sud de la Xina havia estat recuperada per les tropes governamentals. Va ser el moment en què la unitat del Kuomintang, que després de la mort de Sun Yat-sen havia mantingut més per factors conjunturals que ideològics, es va trencar de manera violenta. Quan els membres de l'ala esquerra del Kuomintang van decidir crear un govern a Wuhan, Chiang Kai-shek va dirigir-se a Shanghai. Allà, el Partit Comunista havia augmentat la seva influència a partir dels fets de 1925, i el 1927 la ciutat semblava a punt de caure sota el control d'un govern revolucionari de caràcter comunista. Chiang Kai-shek, que tenia poderoses aliances en el món de la màfia shanghainesa, sabia que els grups del crim

organitzat estaven disposats a lluitar per a evitar-ho. Lògicament, els interessos financers i de les companyies estrangeres demanaven també una acció ràpida per a evitar la revolució a la ciutat. De fet, ja hi havia vaixells de guerra estrangers esperant l'oportunitat per a actuar en cas que la revolució es produís.

Un mes després de la seva arribada a Shanghai, l'abril del 1927, Chiang Kai-shek va iniciar una dura repressió contra els comunistes, en qui mai no havia confiat. Aquest terror blanc va rebre el suport dels industrials, les màfies i fins i tot de les potències estrangeres, que volien mantenir l'activitat empresarial i comercial de la ciutat, amenaçada per les mobilitzacions dels treballadors industrials. Davant de la falta de suport i d'efectius, el Govern esquerrà de Wuhan es va dissoldre, fet que va enfortir la posició de Chiang. Sota el seu comandament, l'Expedició al Nord va continuar avançant, fins que el 1928 va prendre Beijing i va proclamar un govern nacional amb seu a Nanjing. El Partit Comunista xinès va ser massacrada a la ciutat on tenia més adeptes, i com a conseqüència, els comunistes que van resistir van haver de canviar la seva estratègia revolucionària. Aquest fet va tenir una influència decisiva en l'esdevenir del Partit Comunista de la Xina i en la carrera de Mao Zedong.

Les conseqüències de l'Expedició per al Partit Comunista Xinès i les persecucions que es van iniciar el 1927 van ser enormes. Els seus membres havien quedat molt reduïts i la seva base urbana, aniquilada. Els líders comunistes van apostar per intentar impulsar aixecaments i insurreccions entre les tropes del Kuomintang i a les grans ciutats. En una de les sublevacions, Mao Zedong va patir una severa derrota, fet que el va impulsar a refugiar-se en una regió muntanyosa de la zona fronterera de les províncies de Jiangxi i Hunan. Allà es va reunir amb Zhu De (1886-1976), membre de l'exèrcit del Kuomintang que, després de la caiguda del front unit, havia desertat i havia fugit amb les seves tropes a aquella mateixa regió. Amb el lideratge militar de Zhu, entre tots dos van formar una força armada que es convertiria en la primera llavor de l'Exèrcit Roig. A partir d'aquell moment, els objectius i les accions del Partit Comunista Xinès se'allunyarien de les ciutats i passarien a orbitar sobre el món agrícola.

Malgrat la teòrica unificació del país i del debilitament del Partit Comunista Xinès, el poder del Kuomintang era lluny de ser absolut, i només a les regions centrals pròximes a la capital, Nanjing, mantenien un control efectiu i total dels territoris. Així, grans regions es mantenien sota el domini de diversos Senyors de la guerra que, malgrat que reconeixien el Govern de Nanjing i que li havien jurat fidelitat, tenien una autonomia que s'estenia fins a àmplies esferes administratives dels territoris que controlaven. Fins i tot els exèrcits d'aquests cabdills militars, que s'havien unit al Kuomintang durant l'Expedició al Nord, es van mantenir com a cossos independents.

A més, al llarg de l'anomenada *dècada de Nanjing*, el règim de Chiang va patir de lluites internes constants entre els partidaris de polítiques més esquerres –pròximes a les tesis de Sun Yat-sen– i els representants de l'ala dreta que controlaven els mecanismes de l'Estat. Aquest fet va afectar directament

les mesures que va prendre el Govern de Chiang Kai-sheung, que, preocupat per a mantenir els ingressos de l'Estat tant sí com no per a poder sufragar les elevades despeses militars i de seguretat, no va posar en marxa cap reforma social o econòmica de caràcter global. La majoria de les millores es van aplicar a les ciutats, d'on provenia gairebé tota la recaptació del Govern, especialment de Shanghai, on es va combinar una aliança inestable amb la burgesia local amb una forta repressió als sindicats. La majoria del pressupost governamental estava destinada a l'Exèrcit i no hi va haver inversió per al desenvolupament, per la qual cosa la construcció de carreteres o de ferrocarrils va tenir una funció marcadament estratègica. Tampoc el sector empresarial no va resultar beneficiat per aquestes polítiques, a causa de la desmesurada pressió fiscal a què estava sotmès i la falta d'inversions que estimulessin el teixit empresarial, més enllà d'alguns sectors pròxims al cercle de Chiang.

El 1928, Chiang Kai-shek va ser nomenat oficialment màxim dirigent del Kuomintang i del Govern. Per tal d'apaivagar els seus detractors i opositors, va imposar restriccions i un control molt estret a la premsa i als intel·lectuals, a qui va prohibir que s'organitzessin en grups polítics o associacions de pressió que poguessin desafiar el règim amb exigències constitucionals. Però, malgrat el control tan rígid que intentava exercir, Chiang va ser incapaç d'eliminar la corrupció dins del seu partit i del Govern que presidia. Cal destacar, però, que els seus sistemes de control, espionatge i seguretat prefiguren no només períodes de terror blanc posteriors dirigits per Chiang mateix, sinó també algunes pràctiques que seran habituals amb el Partit Comunista Xinès.

A principis dels anys trenta, Chiang va adoptar diverses polítiques de tendència feixista que estaven de moda a l'Europa continental: autoritat absoluta del líder, control de l'Estat en l'economia, militarització de la societat, campanyes "d'higiene col·lectiva" i un discurs nacionalista carregat de populisme.

D'altra banda, el govern de Chiang es va nodrir de polítics que en molts casos eren familiars seus, fet que va desencadenar diversos escàndols de corrupció i males pràctiques. Cal destacar la influència omnipresent que tenia la família Song (o Soong) en el panorama polític d'aleshores. La família Song es va enriquir a la ciutat de Shanghai venent llibres cristians al mateix temps que finançava la revolució de 1911. El patriarca, Charlie Song, havia estudiat als Estats Units en escoles religioses metodistes però va abandonar aviat les activitats missioneres quan va tornar a Shanghai per a dedicar-se al món dels negocis. La filla gran, Ailing, es va casar amb una de les persones més riques de la Xina, el banquer H. H. Kong (o Kong Xiangxi). La segona filla, Qingling, es va casar d'amagat amb el mateix Sun Yat-sen quan aquest es trobava al Japó, fet que va originar un escàndol perquè Sun Yat-sen ja estava casat i va haver de renunciar al primer matrimoni. Finalment, la filla petita, Meiling, es va casar amb Chiang Kai-shek durant l'expedició del nord.

Bibliografia

Podeu consultar l'obra següent:

Sterling Seagrave (1986). *The Soong dynasty*. Nova York: Harper.

Davant la repressió contra els comunistes, Qingling, ja vídua, la més progressista de les germanes, es va enfrontar al seu cunyat i mai li va perdonar la traïció que havia comès cap al pare de la República, Sun Yat-sen i la seva aliança entre comunistes i nacionalistes. Qingling va donar suport a l'ala més esquerrana del Guomindang i es va quedar a la Xina comunista amb Mao, mentre que la seva família va acabar marxant a Taiwan. Després dels fets de 1927, Chiang Kai-shek va organitzar el govern a Nanjing, donant càrrecs importants (ministeris d'economia i finances) a H. H. Kong i a Song Ziwen (o T. V. Soong), el germà de la seva dona i un dels homes més rics de la Xina. La xarxa de contactes i favors que s'estenia per la família de Chiang Kai-shek i Song Meiling arribava a tots els nivells de la política i l'economia del país. Moltes empreses van ser expropiades per l'entramat familiar i una part important de la burgesia shanghainesa va donar l'esquena al nou govern, acusant-lo de corrupte i despòtic.

Les dificultats internes amb què va topar Chiang Kai-shek contrasten amb els avenços en política exterior. Malgrat la fragmentació a què s'havia sotmès el territori durant el període dels Senyors de la guerra, després de l'Expedició al Nord, el Kuomintang havia aconseguit mantenir les fronteres de l'últim Imperi Qing, amb l'única excepció de la Mongòlia Exterior, fronteres que heretarà la República Popular de la Xina. A més, la Xina va anar recuperant gradualment algunes de les concessions que des de mitjan segle XIX s'havia vist obligada a atorgar a les potències estrangeres. Encara que el principi d'extraterritorialitat continuarà vigent fins al 1943, ja durant els primers anys de la dècada del 1930, el Govern de Chiang va aconseguir recuperar totalment o parcialment la gestió de les duanes, les comunicacions, els aranzels, els ferrocarrils i fins i tot algunes cessions territorials.

L'aparent prosperitat de la situació del Kuomintang contrasta amb la posició del Partit Comunista Xinès. Exclosos la majoria de comunistes de les zones d'influència i desterrats a regions de l'interior, entre el 1932 i el 1933, els seus líders van decidir anar-se'n de l'antiga seu de Shanghai i desplaçar-se a l'interior de la província de Jiangxi. Allà Mao Zedong havia fundat un soviets, del qual, a més, era president. Convertit en el centre de les forces comunistes, entre el 1930 i el 1934 Chiang Kai-shek va emprendre cinc campanyes de setge contra aquest soviets, en l'última de les quals va aconseguir expulsar els comunistes de la regió. Es va iniciar així, l'octubre del 1934, una persecució per les regions del sud, oest i nord-oest de la Xina que es va estendre milers de quilòmetres i que es va convertir en un esdeveniment de dimensions mítiques dins de la història del Partit Comunista, conegut com la *Llarga marxa*.

Després de deixar enrere els ancians, nens, malalts i bona part de les dones que formaven part del soviets de Jiangxi, dels 86.000 comunistes que van iniciar la fugida, només quatre mil van aconseguir arribar al final del pelegrinatge, a la província de Shaanxi, el 1935, després d'un any de penyalitats i ordalies. Tot i que es va tractar d'una derrota militar, els participants en la Llarga Marxa van quedar prestigiats per tota la vida, afavorits pels vincles i la solidaritat que

es van forjar entre els supervivents, i d'ells va sorgir la primera generació de dirigents comunistes. De fet, durant la llarga marxa Mao Zedong es va convertir en el gran líder dels comunistes xinesos, posició que va consolidar quan va arribar a Shaanxi. Allà, a la ciutat de Yan'an, el Partit Comunista Xinès va establir el 1935 la seva seu i va començar una nova era en la seva història. Aquesta nova cúpula ja no s'havia format en els barris obrers industrials de les ciutats de la costa, sinó que havia experimentat els patiments de la Xina rural de l'interior.

2. La guerra contra el Japó

La província de Shaanxi estava allunyada dels principals circuits comercials del país i de l'eix de poder del Govern del Kuomintang. La presència dels comunistes al nord-oest era, per tant, un problema no tan prioritari per a Chiang Kai-shek, malgrat que els enfrontaments amb els comunistes van continuar. Tot i així, va ser un factor extern el que va interrompre dràsticament la guerra entre tots dos partits: l'atac japonès a les regions de l'est de la Xina. Des de la perspectiva de Tòquio, la Xina, amb els seus recursos, la seva enorme extensió i una població extraordinària, representava el primer pas i el més fonamental per a crear el nou ordre a l'Àsia oriental que els seus dirigents estaven dissenyant: la unificació sota comandament japonès de tota la regió del Pacífic contra l'imperialisme occidental i el comunisme soviètic. Quan van iniciar l'atac a les terres xineses, els principals comandants de l'exèrcit japonès consideraven que la guerra duraria uns mesos. La realitat, no obstant això, va ser molt diferent: més de vuit anys de guerra que van desgastar enormement els recursos del Japó.

El Japó havia seguit a mitjan segle XIX un camí similar al de la Xina: havia signat tractats desiguals amb els països occidentals i el comerç exterior, els aranzels i la banca, entre d'altres, havien estat sota control estranger. Però la situació va canviar ràpidament en poques dècades i, alhora que la Xina avançava a la deriva, el 1895 el Japó ja s'havia mostrat com una potència expansiva, quan va derrotar precisament l'Imperi Qing, pas que va quedar ratificat amb la victòria sobre Rússia el 1905. Aquests moviments van fer del Japó una preocupació per als països occidentals, que el van començar a considerar un rival, un competidor i fins i tot una amenaça. El final de la Primera Guerra Mundial i el consegüent tractat de Versalles van ratificar la nova condició del Japó com a agent actiu en el context internacional.

Les relacions econòmiques entre la Xina i el Japó eren molt estretes al principi de la dècada del 1930. El Japó havia superat àmpliament la Gran Bretanya en la lluita pel mercat xinès i era, de fet, el país amb més interessos econòmics a la Xina, per davant de britànics i nord-americans. El 1931, la Xina representava el 82% de la inversió estrangera japonesa; per a la Gran Bretanya, la Xina ocupava el 6% de la seva inversió estrangera i només l'1,5% de la dels Estats Units. A més, el 25% de les importacions estrangeres xineses tenien el seu origen a l'arxipèlag japonès. Des de feia dècades, Manxúria havia estat un objectiu prioritari, objecte de guerres, tractats i ocupacions i al començament d'aquella dècada era un subministrador fonamental de minerals i matèries primeres per al desenvolupament de l'economia militar japonesa, a més d'una destinació per a la població japonesa amb més dificultats. Tampoc no s'ha d'oblidar que

Vegeu també

En aquest apartat només s'estudia la guerra sinojaponesa i la Segona Guerra Mundial amb relació a la Xina. Per a una perspectiva més global, incloent-hi els debats que van portar el Japó a apostar per la invasió de la Xina i l'expansió a l'Àsia, vegeu l'apartat 4.3 d'aquest mateix mòdul.

Bibliografia

Per ampliar els continguts d'aquest apartat, vegeu:

Lloyd E. Eastman (1980). "Facets of an Ambivalent Relationship: Smuggling, Puppets, and Atrocities during the War, 1937-1945". A: Aki-ira Iriye (ed.). *The Chinese and the Japanese: Essays in Political and Cultural Interactions* (pàg. 275-303). Princeton: Princeton University Press.

Rudolph J. Rummel (1991). *China's Bloody Century. Genocide and Mass Murder from 1900*. New Brunswick: Transaction Publications.

Manxúria era una regió de gran importància geoestratègica, ja que actuava com a tap per a l'expansió a l'Àsia oriental tant dels Estats Units com de la Unió soviètica.

El 1931, mentre s'establia el soviets comunista de Jiangxi, l'exèrcit japonès va llançar una ofensiva a gran escala sobre Manxúria, que va ser envaïda en només cinc mesos. El 1932, el Japó va crear l'estat titella de Manchukuo, amb l'últim emperador de la dinastia Qing, Xuantong –popularment conegut com a Puyi–, com a governant de palla. En els fòrums internacionals l'acció va ser vista amb preocupació i la Societat de Nacions va condemnar l'acció, però no va imposar sancions. La reacció japonesa a l'actitud occidental va ser la seva retirada de la Societat de Nacions. A partir de llavors, les accions japoneses al nord van adquirir un to cada vegada més agressiu i amenaçador per als seus veïns xinesos, fins al punt que el 1936 va firmar un pacte anti-Komintern amb l'Alemanya nazi.

Davant d'aquests moviments al nord-est, la reacció de Chiang Kai-shek va ser tímida. Inicialment, Chiang considerava que la derrota del Partit Comunista Xinès havia de ser la primera prioritat del seu Govern, però no tots els membres del seu entorn compartien aquest punt de vista. Ja el 1932, en un moment en què el front unit era encara un record recent, una part del seu exèrcit es va rebel·lar i es va negar a lluitar contra els comunistes. Chiang va doblegar la insurrecció el 1934, però no va aconseguir apaivagar les crítiques. Al llarg del 1935, la posició ambigua del Kuomintang davant de les accions japoneses a Manxúria va provocar l'esclat de protestes estudiantils a Beijing. La tensió per la guerra contra els comunistes va culminar el 1936, quan Chiang Kai-shek va ser capturat a Xi'an per Zhang Xueliang (antic cap militar de Manxúria, el pare del qual, un destacat Senyor de la guerra, havia estat assassinat pels japonesos). Zhang va exigir a Chiang Kai-shek que posés fi a les agressions als comunistes, però només la intervenció del Partit Comunista Xinès va poder posar punt i final a l'episodi. Com a resultat de l'incident de Xi'an, Chiang va ser alliberat a canvi de la formació d'un nou front unit entre comunistes i nacionalistes per a lluitar contra l'enemic japonès. D'aquesta manera, el 1937, el segon front unit va prendre cos sota el comandament únic de Chiang.

Tot i que Chiang va continuar en el poder després d'aquest episodi humiliant, el "rapte" de 1936 es considera un moment clau en la història de la Xina: el Partit Comunista xinès va evitar l'enfrontament amb les tropes nacionalistes en un moment en què segurament hauria pogut patir una derrota definitiva. Al mateix temps, Mao va guanyar un prestigi enorme, ja que la població xinesa li va atribuir el mèrit d'haver buscat la unificació del país per tal de lluitar contra l'enemic comú, l'invasor japonès. L'obsessió de Chiang per combatre els comunistes xinesos abans que acarar l'amenaça japonesa, que era cada cop més evident, va fer decaure en picat la seva popularitat.

El 1937 es va produir l'atac directe de l'aviació i les tropes japoneses a la costa de la Xina i l'any següent ja havien ocupat les principals urbs de la costa. Shanghai, Nanjing, Guangzhou o Wuhan, a més de la capital, Beijing, van caure sota els bombardejos i la crueltat dels exèrcits nipons. Especialment fustegada va ser l'anomenada *massacre de Nanjing*, amb assassinats a sang freda, violacions i actes de crueltat i barbàrie que van tenir com a resultat una xifra de baixes civils que alguns historiadors calculen per sobre de les dues-centes mil a tota la ciutat i la seva comarca, malgrat que encara hi ha disputes sobre el nombre de morts.

Davant de l'avanç japonès, el Govern nacionalista de Chiang Kai-shek va haver de retirar-se a l'interior fins que es va establir a la ciutat de Chongqing, el 1938, a la província de Sichuan, massa apartada de la costa perquè l'exèrcit japonès pogués plantejar-se una invasió. Replegat a l'interior –Chongqing es va convertir en la capital de la Xina i la seu central del Kuomintang fins al final de la guerra–, Chiang es va anar debilitant políticament i econòmicament, allunyat dels grans nuclis que havien sustentat les arques del seu Govern i que alimentaven les seves xarxes de poder.

Tot i els seus plans inicials, l'exèrcit japonès no va arribar a desplegar una invasió a gran escala de les províncies rurals de l'interior. La seva àrea d'influència es va limitar a tota la zona costanera, que incloïa les principals ciutats internacionals, la regió nord-est més propera a Manxúria i algunes regions fluvials a les quals era més fàcil accedir, com la conca baixa del Yangzi. Això significava que les regions més dinàmiques en termes financers, comercials, industrials, administratius i culturals van quedar lluny del control del Govern xinès.

Després de l'esforç inicial per envair el territori xinès, la situació es va mantenir estable a partir del 1939, sense que la invasió progressés o els exèrcits xinesos recuperessin àrees significatives a l'enemic. La Xina va quedar dividida en tres parts: la regió més extensa, dominada pels japonesos, anava de Manxúria a Guangdong tot resseguint la costa; una segona àrea s'estenia per l'interior meridional i el centre de la Xina, era la que estava sota el control dels nacionalistes; finalment, a l'interior septentrional, resistia la base comunista amb capital a Yan'an.

Tanmateix, el desgast humà i econòmic per a l'exèrcit japonès va ser enorme: al final de la Segona Guerra Mundial, del total de 2,3 milions de soldats desplaçats combatent fora del Japó n'hi havia a la Xina 1,2 milions (Hsu, 2000, pàg. 610-611). Per a la Xina, els efectes de la guerra van tenir efectes devastadors i es calcula que aproximadament entre 15 i 20 milions de civils i de soldats xinesos van perdre la vida en els bombardejos, combats i matances de l'exèrcit imperial, en els episodis de fam que hi va haver com a conseqüència directa de la invasió i en les repressions del final de la guerra. Això convertiria la Xina en el país que més baixes va patir al llarg de la Segona Guerra Mundial,

amb xifres similars a les de Rússia, malgrat que, com afirma Dower (1986, pàg. 295), la devastació i el patiment van ser tan extraordinaris a la Xina que en darrer terme cal parlar d'un nombre incert de "milions de morts".

Tot i aquestes xifres, després de l'establiment del segon front unit, la guerra va representar una oportunitat per al Partit Comunista de trobar un nou equilibri en la seva rivalitat amb el Kuomintang. Els territoris que tenia sota control al nord van anar augmentant gradualment i amb això també la seva implantació al territori i els llaços de lleialtat amb la població. Amb independència de l'aliança, el Kuomintang continuava desconfiant dels comunistes, recel alimentat a més per les intencions evidents de Mao Zedong, convertit ja en líder indiscutible del seu partit, d'ampliar la seva influència. En plena guerra de resistència contra el Japó, hi va haver enfrontaments armats entre tots dos bàndols que, tot i que esporàdics i de petit calibre, van ser percebuts com a actes de traïció del Kuomintang. La seu comunista de Yan'an es va convertir per a molts intel·lectuals i ciutadans en un estandard de la resistència contra el Japó. Molts es van desplaçar des d'altres regions per a unir-se a la causa comunista, incloent-hi intel·lectuals i estudiants de tot el país que simpatitzaven amb les idees de l'esquerra i que veien les accions intervencionistes i de censura imposades per Chiang Kai-shek com una amenaça, la qual cosa va permetre que la base dels comunistes augmentés considerablement durant aquells anys.

Al mateix temps, els japonesos, que buscaven legitimar-se a la Xina després de les atrocitats comeses, van buscar l'acostament de xinesos col·laboracionistes que poguessin donar la imatge d'un govern amic. Wang Jingwei, un polític que havia destacat com a representat de l'ala més esquerrana del Kuomintang, va acceptar formar un govern col·laboracionista a la ciutat de Nanjing el mes de març de 1940. Això va desencadenar una onada d'atemptats terroristes a les grans ciutats de la costa, amb tot tipus de xarxes d'espionatge, delacions i persecucions. No obstant això, cal no oblidar que milions de xinesos van donar legitimitat al govern col·laboracionista, potser pensant que amb això s'acabarien els conflictes. D'altra banda, l'establiment del govern col·laboracionista nazi a França (l'anomenat règim de Vichy) va fer que les zones anteriorment controlades pels francesos (com la Concessió Francesa de Shanghai o les colònies del sud-est asiàtic) canviessin de bàndol i passessin a ser amigues de la causa feixista.

El 1940, necessitat de recursos per a continuar la guerra a la Xina, el Japó va iniciar la seva expansió cap a noves regions del Pacífic asiàtic. Després de la invasió d'Indoxina, les potències occidentals amb interessos a l'Àsia van protestar enèrgicament per les accions japoneses, fins al punt que els Estats Units, principals subministradors de petroli del Japó, van decretar un embargament de cru. A causa de la necessitat de matèries bàsiques per a continuar la invasió de la Xina, l'exèrcit japonès va decidir atacar els enclavaments occidentals al sud-est asiàtic i convertir la regió en una zona de control exclusivament nipó, "una esfera de coprosperitat del Gran Est Asiàtic," com ho denominava la propaganda imperial. I, de fet, malgrat la crueltat de la invasió, les accions japone-

ses van despertar en molts casos moviments nacionalistes d'alliberament, alguns dels quals van culminar amb la fi del seu passat colonial i la independència després de la Segona Guerra Mundial. El desembre del 1941 es va produir l'atac contra els interessos nord-americans a Pearl Harbor i, l'any següent, es va ocupar Hong Kong, Malàisia, Indonèsia, Singapur i les Filipines, cosa que va significar l'inici d'una nova fase en la guerra sinojaponesa, que va passar a ser considerada en l'àmbit internacional com a part de la guerra mundial contra el feixisme que s'estava desenvolupant a Europa. Com a conseqüència directa d'això, l'ajuda nord-americana a la Xina va augmentar considerablement.

A causa dels interessos dels Estats Units al Pacífic, les relacions d'aquest país amb el Japó es van anar deteriorant sense remei a mesura que el Japó estenia la seva influència per l'àrea del Pacífic. Els Estats Units van veure en el Partit Nacionalista un aliat natural i hi van donar tot tipus de suport econòmic i militar. El govern nacionalista, aïllat del món a la zona de Chongqing, rebia suport dels Estats Units per mitjà del transport aeri i terrestre a través de les rutes que connectaven la Xina amb Birmània (a través de Yunnan) i per la serralada de l'Himàlaia. Chiang Kai-shek rebia també grans quantitats d'ajudes econòmiques per part de Washington tot i les queixes dels representats nord-americans a la Xina, que veien com una part d'aquests diners desapareixia a mesura que augmentava la fortuna personal de Chiang i els Song. Però els Estats Units van mantenir l'aliança amb el govern nacionalista i Chiang Kai-shek va ser convidat a la conferència del Caire, el 1943, que posaria les bases del nou ordre mundial de la postguerra.

A la Xina, Chiang continuava nedant entre dues aigües, desplegant una estratègia que apuntava molt més enllà de la guerra que es desenvolupava en aquell moment. Mantenia una part destacada de les seves forces sense actuar de manera compromesa en la guerra de resistència contra el Japó, tot esperant una hipotètica guerra amb el Partit Comunista Xinès que sabia que tard o d'hora esclataria després de la derrota del Japó, previsible un cop aquest havia iniciat l'enfrontament amb els països occidentals. Aquesta actitud ambigua va provocar el malestar dels camperols de moltes regions properes a les zones ocupades, que fins i tot atacaven les tropes de Chiang quan es retiraven davant de l'ofensiva japonesa. Els forts impostos havien empitjorat la situació al camp, a la qual cosa calia afegir els reclutaments militars forçosos i els treballs obligats al camp. La situació va arribar a ser dramàtica en algunes zones i, entre el 1941 i el 1943, diversos milions d'habitants van morir d'inanició a Henan.

La guerra va acabar sobtadament el 15 d'agost del 1945 amb els bombardejos nord-americans sobre Hiroshima i Nagasaki. Els més de vuit anys d'enfrontaments havien provocat milions de morts a la Xina i havien deixat arrasades moltes regions fonamentals per a l'economia del país. Però, malgrat tot, la pau només va significar la continuació de la guerra entre el Kuomintang

i el Partit Comunista Xinès que havia quedat interrompuda el 1936. Amb el suport en un bàndol i en l'altre dels Estats Units i Rússia, la guerra civil xinesa es convertiria en el primer conflicte de la Guerra Freda.

3. La consolidació d'una gran potència: el Japó, 1894-1930

Una de les característiques principals de la política seguida pels líders japonesos des de la Restauració va ser la cerca de seguretat, respecte i igualtat en un context internacional hostil. Aquesta premissa, que marcaria la seva obra de govern, va començar a donar fruits durant les dues dècades que van seguir l'aprovació de la Constitució i la posada en marxa del Sistema de l'Emperador. El Japó es va integrar en el reduït grup de les grans potències i va començar a provar els fruits de l'imperialisme, però no per això es va sentir menys insegur ni la seva ambició va quedar satisfeta.

El joc constant d'equilibris de la política internacional va deixar empremta en el discórrer de la societat industrial que estava prenent forma ja que, per tal de mantenir la seva posició davant de la resta de competidors, la lleialtat nacional havia de ser reforçada constantment, calia subordinar les parts al conjunt, els ciutadans a l'Estat. I això es donava en un context marcat per la presència de forces de dislocació social imponents, per la dualitat entre un món urbà arrossegat per la modernitat i un món rural aferrat a la tradició.

Seguint la lògica usada per a la construcció del nou Estat, l'arxipèlag nipó es va mirar al mirall d'Occident i va tractar de mitigar els principals focus de dissensió interna que la industrialització podia provocar colpejant amb una mà i acariciant amb l'altra. I si bé aquesta recepta va donar bons resultats, com va demostrar l'onada d'emoció que va sacsejar el país quan va morir l'emperador Meiji el 1912, no va poder evitar un període de crisi profunda després de la fi de la Primera Guerra Mundial: crisi econòmica, crisi política, una crisi social que va amenaçar de debilitar els fonaments de la nació i que va desembocar en un apogeu ultranacionalista que obriria de bat a bat les portes a l'estatalisme més agressiu en la dècada del 1930.

3.1. El despertar de l'imperialisme japonès

La dècada del 1890 va significar una fita en la singladura del nou Japó. Des del 1868 les energies de la nació s'havien concentrat en el desenvolupament intern, tractant de demostrar a Occident que no mereixia el tracte semicolonial que es desprenia dels tractats desiguals. El 1894 la seva tenacitat es va veure recompensada: després de molts anys de peticions desestimades, les potències van acordar per fi derogar l'extraterritorialitat, la clàusula més humiliant de totes les que es van imposar en la dècada del 1850. Al cap de poques setmanes, el Govern Meiji posava en marxa la primera de les seves operacions estratègiques, la guerra amb la Xina pel control de Corea, i deu anys després ningú no discutia el seu dret a asseure's a la taula principal del Gran Joc. Després del 1918 la seva posició no solament s'havia consolidat sinó que despertava por.

Bibliografia

Per ampliar la informació sobre aquest subapartat, vegeu:
W. G. Beasley (1991). *Japanese Imperialism, 1894-1945*. Oxford: Clarendon Press.

Tanmateix, la lluita pel reconeixement no va acabar allà, ja que el sentiment d'inseguretat havia avançat d'acord amb les ambicions, de manera que es va continuar exigint al poble esforços redoblats per a aconseguir la protecció i fins i tot l'extensió dels nous interessos territorials, esforços que van requerir una activitat propagandística molt intensa per a evitar que germinessin les llavors de les considerades forces de desintegració social. L'imperi mostrava la glòria de l'emperador i era obligació de tots els japonesos protegir-lo i engrandir-lo.

3.1.1. La pugna per Corea

La prudència i la circumspecció mostrada pels oligarques en política exterior no implicaven una falta de perspectiva estratègica, sinó tot el contrari. Sabien de la importància de Corea per als seus interessos, "una daga apuntant al cor del Japó" (Myers i Peattie, 1984: 15). Així doncs, al final de la dècada del 1880, preocupats pel caire que estaven prenent els esdeveniments a la Xina, Yamagata i l'Estat Major de l'Exèrcit van començar a planificar les mesures necessàries per a assegurar-se el control de la península, ja fos directament o indirectament. L'augment de la presència russa a la rodalia de Manxúria els feia témer el pitjor.

Corea havia seguit històricament una pauta similar a la de Japó. Havia edificat un regnat que es legitimava amb una casta militar i un cos de funcionaris confucians i havia viscut relativament aïllada, tret de les ocasionals incursions de japonesos i xinesos que s'havien produït al llarg de la història. El rei de Corea, seguint la pauta del comerç tributari, tenia una relació de cortesia especial amb la cort manxú. Quan van arribar els vaixells occidentals demanant l'obertura de les relacions comercials, Corea també s'hi va oposar i va aconseguir mantenir-se al marge de les guerres de l'opi, potser perquè aquella zona encara no havia entrat en el Gran Joc del repartiment colonial. Però quan el Japó va emprendre el seu procés industrialitzador, va voler expandir-se seguint l'exemple dels països occidentals, i Corea era la regió més propera. Així fou com el Japó, seguint estrictament l'exemple dels països occidentals, va pressionar perquè Corea s'obris al comerç internacional per mitjà dels "tractats desiguals", cosa que es va produir el 1876 amb el tractat de Kanghwa. En una dècada, Corea va pactar acords comercials forçats amb altres potències. La Xina, apel·lant a la seva influència històrica a la regió, va intentar per tots els mitjans mantenir el rei de Corea com a aliat preferent. Al mateix temps, els japonesos també volien que la cort coreana col·laborés amb els interessos nipons. La península va convertir-se en un focus de conflicte quan a aquesta situació es va sumar Rússia i la seva voluntat d'obrir-se a la costa del Pacífic.

El 1894 la inestable situació interna de Corea va oferir-los l'oportunitat d'actuar. L'esclat de la rebel·lió Donghak, una rebel·lió que volia destronar el regnat vigent, va donar peu a l'arribada de tropes xineses per a sufocar la insurrecció i els japonesos, en consideració dels acords Li-Itô, van enviar les seves. Davant de la desconfiança suscitada per Beijing i les faccions coreanes que requerien el seu suport, una vegada esclafada la revolta, Tòquio no va tenir cap

Bibliografia

Per aprofundir en aquesta qüestió, vegeu:

M. Peattie (1988). "The Japanese colonial empire, 1895-1945". A: P. Duus (ed.). *The Cambridge History of Japan* (vol. 6, pàg. 217-270). Nova York: Cambridge University Press.

I. Hata (1988). "Continental expansion, 1905-1941". A: P. Duus (ed.). *The Cambridge History of Japan. The Twentieth Century* (vol. 6, pàg. 271-314). Cambridge: Cambridge University Press.

R. Storry (1979). *Japan and the Decline of the West in Asia, 1894-1943*. Londres: Macmillan.

pressa a retirar-les. La guerra va esclatar al cap de poc temps, al començament de l'estiu, i ràpidament va quedar constància de la superioritat naval i terrestre de les forces nipones. A les illes es va despertar un gran entusiasme davant de les primeres victòries, entusiasme que va contribuir a fomentar el sentiment nacionalista que els oligarques sabien que era imprescindible per a consolidar el seu projecte. Per exemple, el periodista Tokutomi Soho escrivia:

"Ara ja no ens sentim avergonyits de presentar-nos davant del món com a japonesos [...] Abans no ens coneixiem a nosaltres mateixos, el món encara no ens coneixia. Però ara que hem contrastat la nostra força, ens respectem a nosaltres mateixos i som respectats pel món. Es més, sabem que som respectats!"

Citat per Pyle (1996, pàg. 175)

Vuit mesos després, després de la destrucció total de la flota xinesa i la rendició de Weihaiwei, es va declarar l'armistici. El 17 d'abril del 1895 es firmava el tractat de Shimonoseki, pel qual la Xina es declarava obligada a pagar una importantíssima indemnització de guerra, oferia l'obertura dels ports, negociava acords comercials, reconeixia la independència de Corea i cedia al Japó diversos enclavaments estratègics: les illes Pescadores, Formosa i la península de Liaodong. L'èxit havia estat espectacular.

Tanmateix, el resultat de la conflagració va resultar aclaridor i preocupant: el gegant continental estava postrat i el seu territori ferit per les ambicions colonials, ambicions que el Japó passava a compartir. A causa de la seva tardança a entrar en la competició es conformava amb posicions considerades vitals per a la supervivència de les illes però fins i tot així l'oposició als seus plans era gran. Només sis dies després de la firma del tractat es va produir l'anomenada *Triple Intervenció*, per la qual Alemanya, França i Rússia exigien la retirada dels japonesos de Liaodong, una humiliació més just en el moment en què es començava a assaborir el triomf. Quan els russos van aconseguir el control de la península, Tòquio ja sabia quin era el nou enemic que havia de batre i les mesures que calia prendre per a aconseguir-ho. Hayashi Tadasu, el viceministre d'Assumptes Exteriors, ho exposava així,

"Hem de construir drassanes per reparar els nostres vaixells, siderúrgies que ens abasteixin d'armes i municions. Hem d'expandir la nostra xarxa de ferrocarrils per mobilitzar amb rapidesa les nostres tropes i eixamplar la nostra marina mercant per a que pugui transportar als nostres soldats a ultramar... Però, ara per ara, hem de mantenir la calma i no precipitar-nos, per allunyar les sospites que es cerneixen sobre nosaltres. Durant aquest període hem de consolidar les bases de la nostra força i esperar, atents, a que un dia arribi la nostra oportunitat a Orient. Quan això es produeixi el Japó decidirà el seu propi destí i serà no només capaç de posar al seu lloc a les potències que volen interferir en els seus afers sinó d'interferir, si és necessari, en els afers d'aquestes potències."

R. Storry (1979). *Japan and the Decline of the West in Asia, 1894-1943* (pàg 30). Londres: Macmillan.

Això exigiria continuar requerint sacrificis a la població, ja que les despeses militars per a dur a terme aquesta empresa s'havien de triplicar. Els impostos van pujar, deixant molt malparats els estrats més baixos del món camperol, i es van posar en marxa programes a llarg termini en l'exèrcit i l'armada. Demostrant haver entès a la perfecció els mecanismes de la política internacional,

la diplomàcia, en primer lloc, va aplanar el camí amb Rússia per trobar una posició d'equilibri d'interessos a Corea i Manxúria. El 1902 va aconseguir un èxit sense precedents, la firma de l'Aliança Anglojaponesa, que comprometia a donar-se suport mutu en cas d'enfrontament amb més d'un contendent. No solament es posava fi a l'aïllament nipó, sinó que suposava el primer tractat militar en termes d'igualtat que una potència europea firmava amb una nació no occidental.

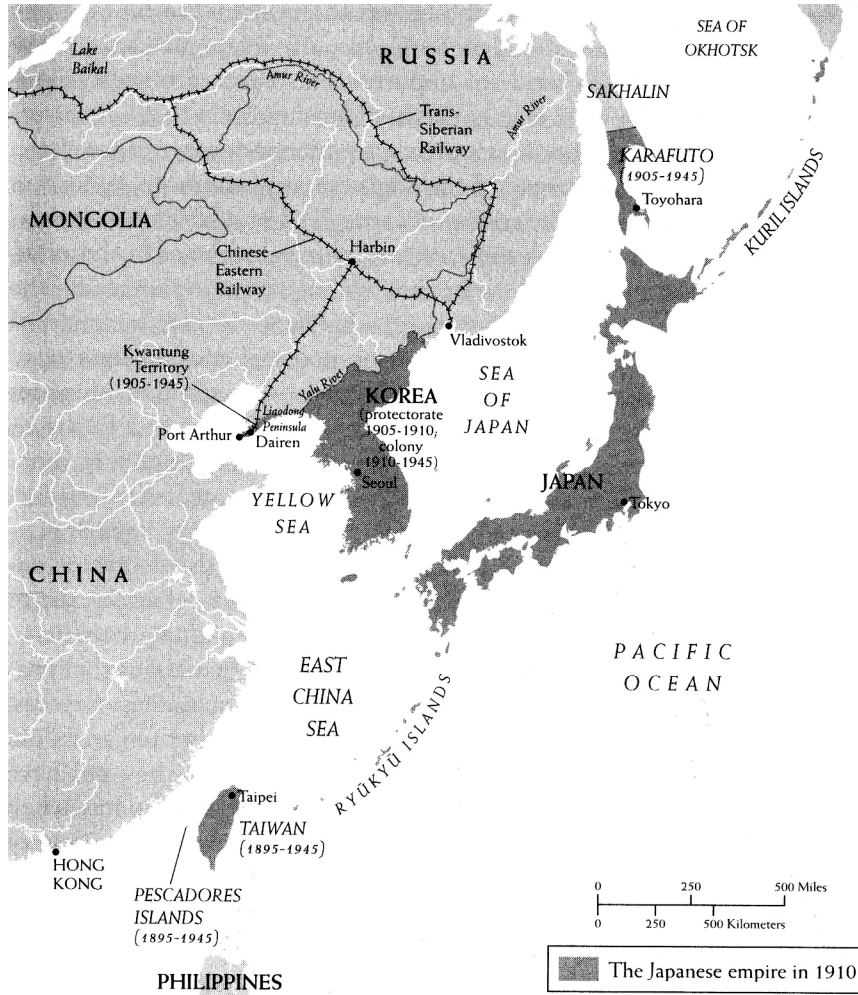
El 1904 els japonesos es van sentir preparats per a tornar el cop i assegurar les seves posicions al continent. En un agosarat atac per sorpresa sobre Port Arthur van destruir bona part de la flota russa el mes de febrer, sense haver fet una declaració de guerra prèvia. Es va iniciar llavors un cruent conflicte que va demanar una mobilització sense precedents dels recursos de les illes, a causa de la fortalesa de la resistència russa. Més d'un milió d'homes van ser enviats al front i l'economia, fou exigida al límit de les seves possibilitats mentre mestres, sacerdots sintoistes i funcionaris locals parlaven a la comunitat de la necessitat de sacrificar-se en nom de la seguretat i la grandesa de l'Imperi. Però l'Estat Major de les Forces Armades, conscient de les dificultats, estava disposat a sortir del conflicte com més aviat millor: la derrota de la flota bàltica del tsar en la Batalla del Mar del Japó va permetre la mediació del president dels Estats Units, Theodor Roosevelt, i uns mesos més tard es firmava a Portsmouth, New Hampshire, el tractat que posava fi a la guerra. El Japó veia reconeguts els seus interessos a Corea i el sud de Manxúria i aconseguia la península de Liaodong, la meitat meridional de Sakhalin i les illes Kuriles. Després de diverses dècades de disputes semblava que per fi s'havia arribat a un equilibri de forces a l'escenari de l'Àsia oriental i que les potències acceptaven les seves respectives àrees d'influència: la Gran Bretanya tenia la vall del Iangtsé i el sud de la Xina; França, la Indoxina; Alemanya, la península de Shandong; els Estats Units, les Filipines, i finalment Rússia i el Japó, la zona nord-est.

El prestigi internacional nipó va augmentar encara més. En menys de cinquanta anys havia estat capaç de modernitzar la seva societat, vèncer els occidentals i aconseguir un *statu quo* favorable a l'Àsia. Les nacions sotmeses del continent van convertir el seu exemple en focus de les seves esperances.

Menys entusiasta va ser la resposta de la població de les illes, insatisfeta per la falta d'una indemnització de guerra important i intoxicada per la propaganda; i menys encara ho va ser la dels coreans, ja que implicava sotmetre's a una explotació colonial: el novembre del 1905 es va establir un protectorat sobre la península, amb Itô Hirobumi com a resident general. Les promeses de modernització es van veure ràpidament ensombrides per la duresa i inflexibilitat de les autoritats, tal com ja havia passat a Formosa. Des del començament de segle s'havien planificat programes molt ambiciosos de construcció de ferrocarril, alhora que s'havien incrementat els intercanvis de productes tèxtils i

altres manufactures per cereals, però els beneficis anaven a parar sobretot a la banda japonesa. El 1909 Itô va ser assassinat i un any més tard Tòquio es va annexionar el territori, sense cap oposició exterior.

L'imperi japonès, 1910

Font: J.L. McClain (2002). *Japan: A Modern History* (pàg. 313). Nova York: Norton.

A Corea es va iniciar un període fosc d'ocupació japonesa que va durar deu anys i que seria un preludi del que succeiria pocs anys més tard a una gran part del territori del continent asiàtic. Es calcula que un milió i mig de coreans van marxar del país durant aquest període per a establir-se en indrets tan dispars com Hawaii, Mèxic, Rússia o la Xina.

Veus minoritàries dins de la societat japonesa, angoixades pels sacrificis oferts a l'altar de l'imperi, van començar a manifestar les seves protestes, però l'opinió general anava en la direcció contrària. Malgrat els èxits aconseguits, els estratègics destacaven més la fragilitat i la vulnerabilitat japonesa en l'implacable escenari del Gran Joc i les mesures necessàries per a reparar-lo que no pas la possibilitat de retirar-se a un segon pla. El creixement del potencial militar era ineludible per a mantenir les possessions insulars i continentals nipones i una

vegada més es va apostar per espremer fiscalment la població alhora que se sol·licitaven grans emprèstits a l'exterior. No hi havia lloc per a les queixes, ja que el destí del Japó estava en joc.

3.1.2. Seguretat, desenvolupament i orgull

En el rerefons de l'imperialisme japonès podem trobar tres grans motivacions. En primer lloc, la geoestratègia: davant de la possibilitat d'un buit de poder a causa de la debilitat dels esgotats règims de la Xina i Corea calia impedir que potències enemigues se situessin davant de les costes del Japó. És per això que, ja el 1890 i sota la direcció de Yamagata, es van dissenyar dues grans zones, una "zona de sobirania" i una "zona d'avantatge" –que inclouria primer Corea i, després, el sud de Manxúria–, zones que calia protegir i assegurar. Com assenyala Mark Peattie,

"Moltes de les possessions ultramarines dels europeus foren aconseguïdes en resposta a les activitats de comerciants, aventurers, missioners o soldats que actuaven molt lluny dels límits de l'autoritat o els interessos d'Europa. En canvi les possessions colonials japoneses (amb la possible excepció de Taiwan) foren obtingudes, en tot moment, com a resultat de la decisió deliberada del seu govern d'usar la força per assegurar-se territoris que contribuirien a les necessitats estratègiques immediates del Japó."

M. Peattie (1988). "The Japanese colonial empire, 1895-1945". A: P. Duus (ed.). *The Cambridge History of Japan* (vol. 6, pàg. 218). Nova York: Cambridge University Press.

En segon lloc, cal assenyalar les necessitats de tipus econòmic i social. Com la resta de potències industrials, el Japó necessitava matèries primeres i mercats. L'Àsia i les illes del Pacífic actuarien com a proveïdors de les primeres i compradors dels productes que la indústria nipona estava disposada a exportar. Calia construir ferrocarrils, exportar tèxtils, establir fàbriques noves abans que la resta de competidors s'avancesin. Això va fer que a l'economia japonesa hi hagués una clara conjunció d'interessos entre la gran indústria (molt concentrada en corporacions de dimensions enormes) i els objectius militars. Alhora, en uns moments en què l'augment de població de les illes començava a ser apressant, li calia obrir territoris a l'emigració (taules 1 i 2).

Taula 1. Població japonesa, 1870-1930 (en milers, aproximada fins al 1920)

Any	Població
1870	32.773
1880	36.649
1890	40.251
1900	44.359
1910	49.852
1920	55.963

Font: adaptat de: J.-N. Biraben (1993). "Le Point sur l'Histoire de la Population du Japon". *Population* (vol. 48, núm. 2, pàg. 443-472). i, *Statistics Bureau, The Population of Japan* [consultat el 5 de setembre de 2009] <<http://www.e-stat.go.jp/SG1/estat/NewListE.do?tid=000000030001>>

Bibliografia

Per aprofundir en aquesta qüestió, vegeu:

M. Peattie (1988). "The Japanese colonial empire, 1895-1945". A: P. Duus (ed.). *The Cambridge History of Japan* (vol. 6, pàg. 217-270). Nova York: Cambridge University Press.

R. Hackett (1971). *Yamagata Aritomo in the Rise of Modern Japan, 1838-1922*. Cambridge: Harvard University Press.

Any	Població
1930	64.450

Font: adaptat de: J.-N. Biraben (1993). "Le Point sur l'Histoire de la Population du Japon". *Population* (vol. 48, núm. 2, pàg. 443-472). i, *Statistics Bureau, The Population of Japan* [consultat el 5 de setembre de 2009] <<http://www.e-stat.go.jp/SG1/estat/NewListE.do?tid=000000030001>>

Taula 2. Població japonesa a ultramar, 1890-1920 (en milers)

Localització	1890	1900	1910	1920
Corea	7,2	15,8	171,5	347,8
Taiwan		37,954	98,04	166,6
Hawaii	12,6	57,4	70,7	112,2
Xina	0,8	3,2	36,5	212,6
Amèrica	2,1	35,8	38,6	177,7

Font: adaptat de: C. Totman (2005). *A History of Japan* (pàg. 333). Oxford: Blackwell.

I finalment, el xovinisme, la voluntat d'equiparar-se amb aquelles nacions que s'havien atrevit a humiliar el País del Sol Naixent imposant-li tractats desiguals. Si per a assumir l'estatus de primera potència es necessitava un imperi, calia adquirir-lo i l'Àsia era el territori natural d'expansió. Occident, que s'autodenominava *civilitzat*, havia assenyalat el camí que s'havia de seguir. El Japó tenia la missió de ser el líder d'Orient i d'estendre la mà de la modernització als seus endarrerits veïns.

3.1.3. La redefinició de l'ordre internacional

La Primera Guerra Mundial (1914-1918) dinamitava l'entramat teixit de les dècades anteriors a còpia de guerres i diplomàcia. El Japó es va alinear amb la Triple Entesa, en virtut dels seus acords amb els britànics i, en conseqüència, va ocupar les concessions alemanyes a la Xina (la península de Shandong) i els seus territoris al Pacífic (les Carolines, les Mariannes, les Marshall, les Palau i Yap).

Quan el 1915 el Govern xinès va sol·licitar la reintegració dels antics enclavaments germànics, l'edifici va acabar d'erosionar-se quan Tòquio va plantejar les Vint-i-una Demandes i va avançar unilateralment cap a un increment de les seves pretensions al continent: reconeixement del control sobre Shandong, extensió dels monopolis a Manxúria i privilegis ferroviaris a la vall del Iangtsé, supervisió dels recursos minerals, fiscalització de la seguretat de ports i ciutats, contractació d'assessors militars i de gestió, venda d'armaments, entre d'altres. Semblava que l'objectiu japonès era crear un nou protectorat. La resposta irada de britànics i nord-americans i l'enuig de diversos dels oligarques que no havien estat consultats –en especial Yamagata– van fer reconsiderar les

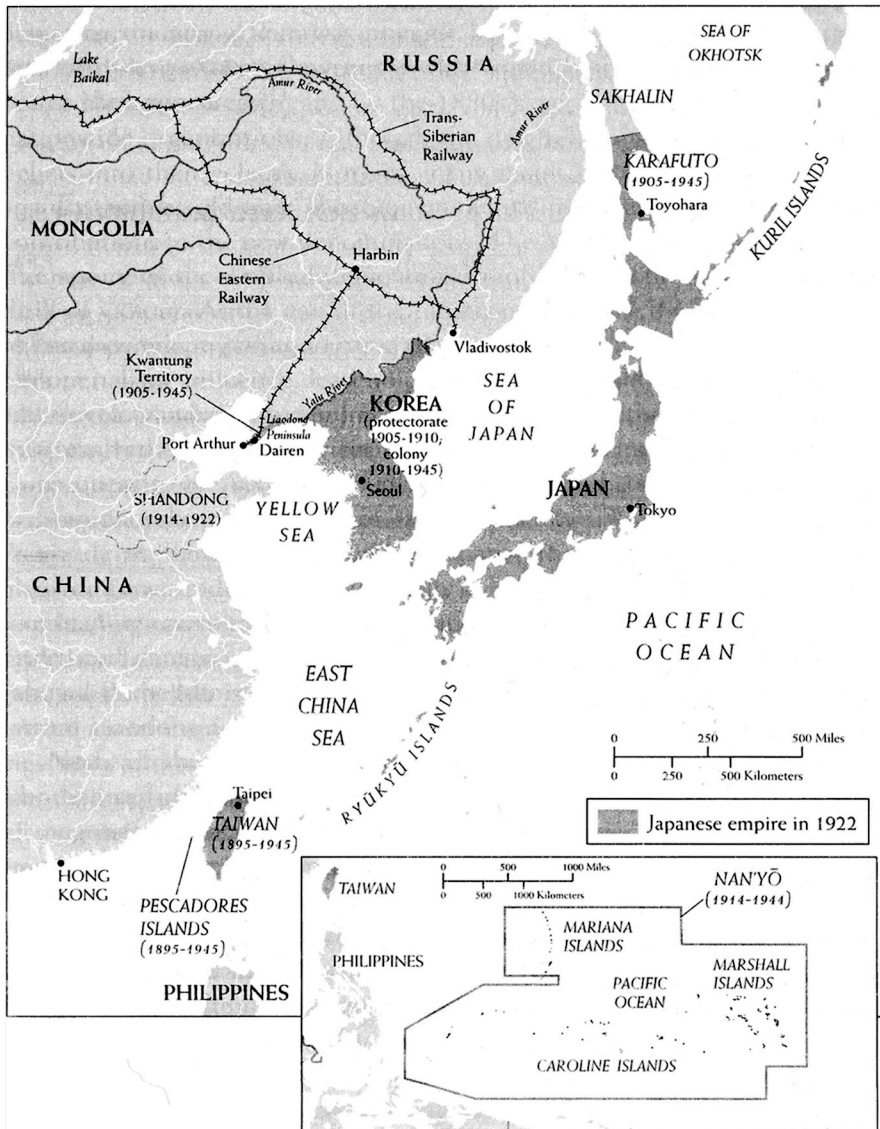
Bibliografia

Per aprofundir en aquesta qüestió, vegeu:

C. E. Neu (1975). *The Troubled Encounter: The United States and Japan*. Nova York: Wiley.

demandes. De moment les tropes van mantenir les seves posicions i es van acontentar a donar suport als corruptes Senyors de la guerra propers a la seva àrea d'influència.

L'imperi japonès, 1922

Font: J.L. McClain (2002). *Japan: A Modern History* (pàg. 333). Nova York: Norton.

Tanmateix, tal com temia el vell estadista, havien aixecat la llebre i a partir d'aquell moment els anglo-nord-americans van començar a observar amb desconfiança creixent el potencial japonès. Fins aquell moment havien estat aliats dels britànics i mantingut relacions cordials amb els nord-americans –malgrat alguns incidents xenòfobs al començament del segle–, no en va s'estaven convertint en un dels seus socis comercials principals. A partir d'aquell moment, Washington, ferm defensor de la política comercial de portes obertes, es va convertir en el principal valedor de la independència xinesa. En la Conferència de Pau de París, el 1919, a més d'ofendre la delegació japonesa perquè no va incorporar una referència a la igualtat racial, Wilson va afirmar:

"[...] no hi ha res en el que l'opinió pública estadounidenca sigui més ferma que en el fet de defensar que Xina no ha de ser oprimida per Japó."

C. E. Neu (1975). *The Troubled Encounter: The United States and Japan* (pàg. 99). Nova York: Wiley.

En nom de la presència nipona en la Societat de Nacions i del seu suport al front siberià contra la Unió Soviètica, en el tractat de Versalles es van reconèixer els seus interessos a Shandong. Però no hi ha dubte que un dels motius de la cimera sobre desarmament que va tenir lloc a Washington entre el 1921 i el 1922 va ser la por de l'expansionisme japonès. La delegació enviada per Tòquio va fer gala d'haver entès el nou ordre internacional sorgit de la Gran Guerra i va acceptar un nou marc de relacions basat en tres acords: el tractat de les Quatre Potències, pel qual britànics, nord-americans, japonesos i francesos s'obligaven a consultar-se si els seus interessos a la zona eren amenaçats; el pacte de les Nou Potències, que tenia com a objectiu protegir la Xina de demandes unilaterals i en virtut del qual el Japó es retirava de Shandong; i el tractat de les Cinc Potències sobre la Limitació del Poder Naval, que implicava que el nombre de cuirassats i portaavions de la flota nipona tindria en una proporció de tres a cinc respecte al de les armades britànica i nord-americana. El malestar en la cúpula militar i els cercles nacionalistes més exaltats va ser majúscul i va crear tensions importants al llarg de la dècada.

Així doncs, en la dècada del 1920, s'havia entrat en una nova fase de les relacions internacionals a l'Àsia en què el Japó es percebia com un actor problemàtic. S'havien solucionat els primers xocs diplomàtics amb les potències occidentals i es va arribar a un armistici amb l'URSS el 1925. Però tant a la Xina com a Corea el creixent moviment nacionalista adoptava proclames antijaponeses com a part conspícua del seu ideari. Era el preu que s'havia de pagar per la rapacitat i les pors inherents al Gran Joc.

3.2. Un país al servei d'una causa: evolució socioeconòmica, 1890-1930

La cerca de la grandesa va tamisar la vida política, econòmica i social del Japó des del 1868 però molt especialment des del 1890. El complicat projecte de crear una societat industrial va haver d'acomodar-se als requeriments de l'expansió imperial, de manera que a la dislocació o l'estrès propis de processos d'emigració camp-ciutat, a les exigències de noves maneres de socialització, a l'adaptació a estructures laborals deshumanitzadores, als canvis en el ritme de la vida quotidiana i en la percepció del propi temps, s'hi va haver d'afegir la pressió derivada de la incertesa per una pròxima mobilització, la por a perdre de manera violenta éssers estimats o simplement la preocupació per mantenir un nivell de vida digne davant d'una pressió fiscal cada vegada més asfixiant.

És veritat que bona part de la població es va quedar al camp i va continuar condicionant amb el seu mode de vida ancestral el *tempo* en què es manifestaven les transformacions, però també ho és que la Primera Guerra Mundial va significar l'enlairament definitiu de l'economia exportadora, que grans corporacions industrials anomenades *zaibatsu* es van fer imponents, que van créixer denses urbs en què el mode de vida es va fer més alienant i en què les respostes als reptes i inquietuds van començar a buscar-se en altres àmbits intel·lectuals. L'elit dirigent va tractar de mantenir sota control la situació nodrint el col·lectiu mitjançant un imaginari ric en tradicions inventades, realçant el somni d'una nació unida sota un destí gloriós, però al començament de la dècada del 1920 ja s'apreciaven signes de sobrecàrrega en el sistema. Un període marcat per la conjunció de crisi política, econòmica i social acabava de començar.

3.2.1. El pes del món rural

Al començament del segle xx el 80% de la població japonesa vivia encara en comunitats de menys de 10.000 habitants i el 1930, moment en què la població s'havia doblat pràcticament respecte als trenta milions de persones de 1868, no solament més de la meitat de la mà d'obra encara estava ocupada en l'agricultura, sinó que més de tres quartes parts dels adults amb dret a sufragi havien nascut en pobles (taula 3).

Taula 3. Població rural i urbana, 1920-1930 (en %)

Any	Rural	Urbana
1920	82	18
1925	78,4	21,6
1930	76	24

Font: adaptat de *Statistics Bureau, The Population of Japan* [consultat el 5 de juliol de 2009] <<http://www.e-stat.go.jp/SG1/estat/NewListE.do?tid=000000030001>>

Bibliografia

Per ampliar la informació sobre aquest subapartat, vegeu:

E. S. **Crawcour** (1988). "Industrialization and Technological Change". A: P. Duus (ed.). *The Cambridge History of Japan* (vol. 6, pàg. 445-550). Nova York: Cambridge University Press.

A. **Waswo** (1988). "The Transformation of Rural Society, 1900-1950". A: P. Duus (ed.). *The Cambridge History of Japan. The Twentieth Century* (vol. 6, pàg. 541-605). Cambridge: Cambridge University Press.

P. **Duus**; I. **Schemer** (1988). "Socialism, Liberalism, and Marxism, 1901-1931". A: P. Duus (ed.). *The Cambridge History of Japan. The Twentieth Century* (vol. 6, pàg. 674-710). Cambridge: Cambridge University Press.

Bibliografia

Per aprofundir en aquesta qüestió, vegeu:

R. J. **Smethurst** (1986). *Agricultural development and tenancy disputes in Japan, 1870-1940*. Princeton: Princeton University Press.

Aquestes xifres ens orienten sobre la gran importància del món rural en l'emergència del Japó industrial, un aspecte que s'ha de retenir per a comprendre l'evolució sociopolítica de la nació. Des del començament del període Meiji, els camperols japonesos van augmentar la seva productivitat, van impedir una caiguda dràstica dels nivells de vida i amb això van garantir que els canvis que es produïrien a continuació es visquessin amb una tranquil·litat relativa (taula 4). Van contribuir a alimentar la població creixent de les ciutats i a oferir productes per a l'exportació que serien imprescindibles per a obtenir divises; amb els seus impostos van ajudar el Govern a construir les infraestructures necessàries per a la industrialització i amb els seus estalvis van donar vida als bancs que començarien a crear el nou teixit industrial.

Taula 4. Evolució de la productivitat agrícola, 1880-1910 (en índex de producció en %)

Any	Índex de producció
1880	100
1885	110,6
1890	119,7
1895	122,5
1900	138,6
1905	152,1
1910	170,4

Font: adaptat de: J.L. McClain (2002). *Japan: A Modern History* (pàg. 224). Nova York: Norton.

Tanmateix, el procés també va tenir costos i el grup dels camperols més rics sorgit en l'última etapa del *shogunat*, els *gonô*, va veure reforçada la seva posició de domini després de la deflació de Matsukata (1881-1885). Com explica Crawcour,

D'aquesta manera la proporció de terra treballada per parcers s'incrementà gradualment a través del període, des de prop del 35 % a inicis de la dècada de 1880 fins casi el 45 % durant la I Guerra Mundial, amb una taxa d'augment major en els moments de depressió econòmica. Entre 1884 i 1886, en les acaballes de la deflació de Matsukata, els aixecaments de terres - molts d'ells per impagament d'impostos - transferiren gairebé una octava part de les terres cultivables a mans dels creditors. Cap al final de la centúria, els terratinents, un grup particularment influent en els albors de l'època Meiji, recollien unes rendes anuals que s'aproximaven a la quarta part de la collita d'arròs del país. Tenint en compte que els impostos havien baixat en xifres reals, el benefici es desvià de les arques de l'estat cap als seus propis comptes. A principis del nou segle s'havien convertit en una de les fonts principals d'inversions empresarials a la vegada que una poderosa força tant en els afers locals com els nacionals.

E. S. Crawcour (1988). "Industrialization and Technological Change". A: P. Duus (ed.). *The Cambridge History of Japan* (vol. 6, pàg. 408-409). Nova York: Cambridge University Press.

Aquesta situació es va agreujar en les dècades següents quan el programa d'armaments, les necessitats de les colònies i l'expansió industrial van obligar a augmentar la pressió impositiva directa i indirecta, estatal i local. A les tensi-

ons de la parceria s'hi va afegir l'erosió lenta però constant de la comunitat rural provocada per l'expansió de la indústria i els processos migratoris. Després de la Primera Guerra Mundial, amb la inflació de la postguerra, la competència de l'arròs de Formosa i Corea i els alts i baixos del mercat de la seda de Nova York, hi va haver un augment considerable de les reivindicacions de la població agrícola. Quan es van enfonsar les exportacions el 1929 i es va retornar al patró or, la situació va empitjorar. El 1917 el nombre de sindicats agrícoles no arribava als 200, mentre que el 1930 ultrapassava els 4.000, enfrontats amb els terratinents per les condicions de tenidoria (taula 5).

Taula 5. Disputes per qüestions de parceria, 1920-1929

Any	Nombre de disputes	Nombre de parcers sindicats
1920	480	0
1923	1917	163.931
1926	2751	343.693
1929	2434	315.771

Font: adaptat de: R. J. Smethurst (1986). *Agricultural development and tenancy disputes in Japan, 1870-1940* (pàg. 321, 347). Princeton: Princeton University Press.

Part de la població agrícola començava a utilitzar els instruments de la nova societat per a tractar de millorar les seves condicions de vida. Gràcies a les escoles, la premsa, l'augment de les comunicacions i el servei militar, va disminuir la seva dependència dels grans propietaris. En paraules de Waswo:

La pobresa ja no era el seu destí sinó el producte de circumstàncies que ells podien canviar. Les condicions econòmiques de la tinença no eren la seva única preocupació. Els sindicats pressionaren per a que s'ampliés el dret a vot i representació a tots els residents en els governs locals, sense discriminació censatària; a favor d'impostos locals menys regressius, de salaris consensuats per les tasques comunals i d'una major presència dels petits i mitjans propietaris en les associacions agrícoles i les cooperatives. Per a reduir la seva dependència de l'élite local alguns sindicats compraren els seus propis subministres per a les cerimònies funeràries i proveïren fons d'ajuda mútua en prevenció de desastres naturals. Encara que mantenien en part l'antic llenguatge deferent – usant per exemple la paraula petició (tangari), que mantenia connotacions de 'súplica d'ajuda' – concebiren un nou vocabulari afectivament neutre per a descriure les rendes i les relacions entre terratinents i parcers.

Waswo (1988) "The Transformation of Rural Society, 1900-1950". A: P. Duus (ed.). *The Cambridge History of Japan. The Twentieth Century* (vol. 6, pàg. 578). Cambridge: Cambridge University Press.

Així doncs, no es tractava de manifestacions radicals. El camp mantenia els seus valors comunitaris com la cooperació, la deferència a l'autoritat o l'acceptació de consensos, uns valors que encaixaven a la perfecció amb el missatge que el Govern havia començat a expandir després del 1880 i que les elits locals transmetien en el dia a dia als seus conciutadans a través d'escoles, temples, associacions de joves, de militars i de dones. El Japó rural s'espavilava i d'una manera pragmàtica tractava de millorar els seus nivells de benestar.

3.2.2. Una industrialització dual

El sector director del procés d'industrialització japonès fins al 1930 va ser el tèxtil (taules 6 i 7). El 1890 el país encara importava fil de cotó, però en la dècada del 1920 ja dominava el mercat mundial d'aquests teixits. A part del tèxtil, el sector industrial vinculat a l'exèrcit (maquinària, armes i de transport, i comerç exterior) va ser l'altre gran protagonista de la industrialització del Japó.

Taula 6. Producció manufacturera per sectors, 1877-1938

Any	Indústria lleugera	Indústria pesant	Altres
1877	68,6	13,6	17,8
1900	72,7	13,3	14
1920	58,4	30,4	11,2
1938	38,1	51,4	10,5

Font: adaptat de: J.L. McClain (2002). *Japan: A Modern History* (pàg. 360). Nova York: Norton.

Taula 7. Percentatge del sector tèxtil en el total de la producció manufacturera, 1877-1938

Any	%
1877	10,1
1900	25,5
1920	27,8
1938	23,6

Font: adaptat de: J.L. McClain (2002). *Japan: A Modern History* (pàg. 360). Nova York: Norton.

És molt interessant comprovar que gran part d'aquest trajecte l'havia fet mitjançant una densa xarxa de petites i mitjanes empreses que havien sabut adaptar-se al ritme dels temps, perquè això posa de manifest un dels fets distintius del període: l'existència d'una dualitat no solament entre agricultura/indústria, sinó entre indústria d'origen tradicional / indústria moderna. Mentre que la primera va florir en part gràcies al petit capital privat relacionat amb les manufactures lleugeres, la segona va dependre en gran manera de la conivència entre el Govern i els *zaibatsu* pel seu caràcter estratègic. Aquesta dualitat repercutiria en l'abast de la legislació laboral i en el nivell dels salaris, de manera que les condicions dels treballadors del tèxtil sempre van ser sensiblement inferiors a les de la resta, cosa que empitjorava a mesura que disminuïa la qualificació i la mida de l'empresa (taula 8).

Bibliografia

Per aprofundir en aquest tema, vegeu:

T. Smith (1988). *Native Sources of Japanese Industrialization, 1750-1920*. Berkeley: University of California Press.

E. P. Tsurumi (1990). *Factory Girls: Woman in the Thread Mills of Meiji Japan*. Princeton: Princeton University Press.

Taula 8. Diferències salarials per firmes, 1909-1932 (en % del salari índex)

Nombre de treballadors	1909	1914	1933
+500	100	100	100
100-500	101,4	93,6	89,2
50-100	99	92,5	81,1
10-50	92,5	85	74
5-10	84,5	79	61,2

Font: adaptat de: J.L. McClain (2002). *Japan: A Modern History* (pàg. 364). Nova York: Norton.

Segurament no va ser aliè a tot això el fet que la mà d'obra majoritària en aquestes indústries fos femenina, noies de dotze a divuit anys procedents de famílies pobres del camp (taula 9). Les seves condicions laborals eren deplorables, amb jornades extenuants en un ambient insalubre, tancades en dormitoris col·lectius a la nit per a impedir que fugissin, amb llits compartits. Només una de cada deu aguantava més de tres anys aquest ritme de vida. Les fugides estaven a l'ordre del dia i un percentatge no desestimable acabava als prostíbuls de les ciutats.

Taula 9. Treballadores en el sector tèxtil cotoner, 1899-1909

Any	Nombre de fàbriques	Treballadores	% total d'empleats
1899	1.370	114.000	82
1909	4256	177.000	84

Font: adaptat de: J.L. McClain (2002). *Japan: A Modern History* (pàg. 249). Nova York: Norton.

La Gran Guerra va representar una època daurada per al capitalisme japonès emergent, que va guanyar mercats i va triplicar les exportacions (taules 10, 11 i 12). La mida i influència dels *zaibatsu* va augmentar gràcies al fet que es van accentuar els processos de concentració de capital. La dualitat entre els grans grups industrials i la resta d'actors econòmics es va fer encara més evident i la seva intervenció en la legislació laboral, de patents i impositiva, va ser proverbial, encara que no gaire diferent de l'exercida pels càrtels d'Europa o els Estats Units.

Taula 10. Evolució del PIB, 1885-1930 (en milers de milions de iens constants a preus de 1934-1936)

Any	PIB
1885	3,7
1895	5,7

Font: adaptat de: J.L. McClain (2002). *Japan: A Modern History* (pàg. 360). Nova York: Norton.

Any	PIB
1905	6,2
1916	10,1
1926	13,1
1930	13,7

Font: adaptat de: J.L. McClain (2002). *Japan: A Modern History* (pàg. 360). Nova York: Norton.

Taula 11. Distribució de les exportacions i importacions, 1877-1936 (en %)

Període	Importació de matèries primeres	Importació de manufactures	Exportació de matèries primeres	Exportació de manufactures
1877-1886	10,3	89,7	39,5	60,5
1892-1901	36,4	63,6	21	79
1912-1921	52,6	47,4	9	91
1927-1936	61	39	6,7	93,3

Font: adaptat de: J.L. McClain (2002). *Japan: A Modern History* (pàg. 361). Nova York: Norton.

Taula 12. Taxa de creixement del PIB i les exportacions, 1900-1944 (en %)

Any	Creixement del PIB	Creixement de les exportacions
1900-1913	1,9	8,4
1913-1919	6,2	6,5
1919-1931	1,6	5,8
1931-1937	6,2	12,3
1937-1944	-1,3	-11,4

Font: adaptat de: T. Nakamura (1988). "Depression, recovery, and war, 1920-1945". A: P. Duus (ed.) *The Cambridge History of Japan. The Twentieth Century* (vol. 6, pàg. 452). Cambridge: Cambridge University Press.

En entrar en la dècada de 1920 el país es va instal·lar en una atmosfera d'inestabilitat econòmica que va donar lloc a un període marcat per les crisis financeres, la deflació i, finalment, a partir del 1929, per la depressió. Nakamura descriu, precisament, la situació d'aquesta manera:

"A causa de la prolongada crisi, que va afectar el país entre el final de la I Guerra Mundial i el pànic financer de 1927, les bancarrotes es succeïren amb rapidesa, en particular en aquells sectors que s'havien expandit durant la guerra. Les firmes que aconseguiren sobreviure es veieren forçades a disminuir l'abast de les seves operacions i molts treballadors quedaren en atur, a la vegada que es congelaven les noves contractacions. D'altra banda, amb tot, el número de petits i mitjans negocis augmentà degut a que part dels obrers que es quedaren sense feina crearen els seus propis negocis. Es tractava d'empreses amb nivells salarials molt baixos, petits comerços i serveis que absorbiren a aquells que no podien escollir les seves condicions laborals i que buscaven ocupació per a poder subsistir. Per aquesta raó la població urbana continuà augmentant [...] els únics que continuaren amb normalitat els seu assumptes en aquest agitat període foren els capdavanters de la indústria tèxtil i les companyies que pertanyien als grans zaibatsu com Mitsui, Mitsubishi, Sumitomo, i Yasuda, que disposaven de fons suficients i gaudien d'una gestió adequada."

T. Nakamura (1988). "Depression, recovery, and war, 1920-1945". A: P. Duus (ed.) *The Cambridge History of Japan. The Twentieth Century* (vol. 6, pàg. 458). Cambridge: Cambridge University Press.

Quan l'economia mundial es va contreure el 1929, el mercat d'exportacions es va esfondrar –la qual cosa va afectar sobretot la indústria de la seda–, de manera que els processos de concentració van continuar. Només quan es va deixar de banda el patró or, al final del 1931, la situació econòmica va començar a millorar.

3.2.3. La difícil cerca de la cohesió social

Que la doble pressió exercida sobre la societat per la industrialització i l'imperialisme tindria costos importants era una cosa que polítics, buròcrates i intel·lectuals sabien per endavant. A mesura que avançava el procés van prendre consciència que Occident havia hagut de pagar un preu en forma de desassossec social, de lluita de classes, i van tractar d'avançar-se al problema, encara que no sempre amb la mateixa fortuna. Des del 1890 es van anar succeint esclats populars periòdics, encara que d'intensitat moderada, gràcies potser al fet de ser ja conscients del que s'acostava. El desenvolupament econòmic i l'expansió imperial en depenien.

La primera prova de foc va tenir lloc després de la guerra amb la Xina el 1894, quan un reduït grup d'obriers qualificats i intel·lectuals van tractar d'organitzar sindicats d'ofici animats pel seu coneixement del socialisme europeu. La resposta del Govern el 1900, mitjançant la Llei de Preservació de la Pau, va ser la prohibició de les vagues i altres mesures d'activitat sindical. No estava disposat a que la intranquil·litat creixés i en els anys següents va frustrar les temptatives d'organització del món laboral que l'Estat o els capitans de la indústria no poguessin controlar. El 1911 la Dieta va aprovar la primera Llei de Fàbriques, que, inspirada en el model alemany, marcava unes pautes mínimes per a les empreses de més de quinze treballadors. Un dels buròcrates que van propiciar la llei apuntava:

Bibliografia

Per a aprofundir en aquesta qüestió, vegeu:

A. Gordon (1985). *The Evolution of Labor Relations in Japan: Heavy Industry, 1853-1955*. Cambridge: Harvard University Press.

D. Kinzley (1991). *Industrial Harmony in Modern Japan: The Invention of a Tradition*. Nova York: Routledge.

S. Vlastos (ed.) (1998). *Mirror of Modernity: Invented Traditions in Modern Japan*. Berkeley: University of California Press.

M. Lewis (1990). *Rioters and Citizens: Mass Protest in Imperial Japan*. Berkeley: University of California Press.

"La fàbrica es convertirà en una gran família: el gerent serà el germà gran, el capatàs el que el segueix en edat. El propietari actuarà com un pare. Les vagues seran impensables i esperem que augmenti la productivitat del capital – la base per a l'avanç del poder i la riquesa de la nació."

S. Garon (1987). *The State and Labor in Modern Japan* (pàg 30). Berkeley: University of California Press.

Una vegada més s'apel·lava al paternalisme, als valors tradicionals, a la família nació, a la lleialtat, a l'obediència, a la cooperació i al sacrifici. En realitat, com comenta Gordon (1985), s'havia iniciat una dialèctica que implicava empresaris, treballadors i funcionaris que aprofitaria aquest tipus de llenguatge per tal de tractar d'evitar dislocacions socials més grans. Els treballadors van entrar en el joc, però exigint mostres reals de benevolència amb les quals millorar la seva situació, per això, si bé no hi va haver un moviment sindical fort, es van formar grups reivindicatius en tallers i fàbriques per a tractar directament amb els patrons i, a poc a poc, millorar les condicions laborals. I els propietaris van cedir, encara que sense voler-ho, sobretot davant del col·lectiu amb més qualificació, preocupats pel gran nombre d'abandonaments i la por del desenvolupament d'un moviment socialista. Els grans *zaibatsu*, com Mitsubishi o les empreses líders del món tèxtil, van ser pioners en aquest sentit, en oferir feina per a tota la vida, assegurances per malaltia i jubilació, increments salarials per antiguitat i altres beneficis laborals com a via per a assegurar-se la fidelitat dels treballadors.

El mateix esforç cohesionador es va efectuar al camp. El Govern va posar en marxa mecanismes per a facilitar les millores a la comunitat camperola estímulant la implantació de nous cultius o indústries a les zones rurals, la formació de cooperatives i la integració dels seus membres en associacions d'àmbit estatal, ja fossin de joves o de militars. Alhora es va revitalitzar el sintoisme focalitzat en l'emperador i, sobretot, es va adoctrinar diàriament els nens a les escoles d'educació primària. El 1900 el 95% estava correctament escolaritzat. Per a les dones es va preparar un missatge especial: la nació els demanava que fossin bones esposes i mares prudentes que gestionessin frugalment i eficaçment la llar i criessin amb diligència els nens. Per a això rebien una educació específica:

"L'home ha de treballar i guanyar el sosteniment de la família, complir amb els seus deures amb l'Estat. La dona ha d'ajudar-lo en interès de la llar i com a part de les seves obligacions amb l'Estat. Amb simpatia i coratge, ha d'alleugerir-lo de les ansietats quotidianes, ocupar-se dels afers de la casa, de la seva economia i, sobre tot, de l'atenció adequada dels avis i dels nens."

T. Smith (1988). *Native Sources of Japanese Industrialization, 1750-1920* (pàg 8). Berkeley: University of California Press.

Tanmateix, després de la Primera Guerra Mundial es van encendre tots els senyals d'alarma: la societat s'havia tornat més complexa i l'època de crisi econòmica que es va iniciar augmentà la tensió, la qual cosa va generar entre les elits un sentiment de por a la desintegració social que va portar a intensificar la propaganda nacionalista i a reprimir qualsevol brot esquerrà. El malestar popular va esclatar amb els motins de l'arròs, el 1918, durant els quals milers

de persones en diferents prefectures van assaltar els comerços com a protesta pels alts preus que havia assolit el cereal. Va caldre mobilitzar l'exèrcit. Durant els anys següents, les unions sindicals al camp i les empreses van proliferar i el llenguatge de la radicalitat va començar a fer-se sentir: socialisme, comunisme, democràcia wilsoniana... i fins i tot feminisme sufragista. Les aprensions de la classe dirigent van anar en augment. Però malgrat la fundació anecdòtica del Partit Comunista el 1922, ràpidament sotmès a tot tipus d'intimidació policial, la por del caos semblava francament exagerada: al camp imperaven els valors tradicionals i a la indústria la majoria femenina estava massa sotmesa a pressions socials i familiars per a abraçar ideologies revolucionàries. La seva primera opció continuava essent fugir. L'afiliació entre els homes també era minoritària, com ho eren els intel·lectuals defensors de propostes més trenca-dores (taules 5, 13 i 14).

Taula 13. Evolució del moviment sindical, 1919-1931

Any	Nombre de sindicats	% de treballadors sindicats
1919	187	–
1921	300	–
1923	432	–
1925	457	5,6
1927	505	6,5
1929	630	6,8
1931	818	7,9

Font: adaptat de: J.L. McClain (2002). *Japan: A Modern History* (pàg. 370). Nova York: Norton.

Taula 14. Disputes laborals, 1897-1931

Any	Nombre de disputes	Any	Nombre de disputes
1897	32	1918	417
1900	11	1921	246
1903	9	1924	333
1906	13	1927	383
1909	11	1929	576
1912	49	1931	998
1915	64		

Font: adaptat de: J.L. McClain (2002). *Japan: A Modern History* (pàg. 372). Nova York: Norton.

Els desordres xenòfobs després del gran terratrèmol de Kanto, el 1923, van mostrar signes clars de la volatilitat de la societat de masses. Encara que cap grup no va ser capaç de controlar-lo, el descontentament hi era i per a apaivagar-lo es va ampliar la comunitat política, tractant de convertir el sufragi en una vàlvula de seguretat per al control del nerviosisme popular i per a millorar la integració nacional. El 1925 s'aprovava el dret a vot de tots els homes més grans de 25 anys no impossibilitats. Però alhora es va promulgar una nova Llei de Preservació de la Pau que limitava el debat polític a les formacions que no qüestionaven la forma de govern ni la propietat privada i es va intensificar el programa d'enquadrament de la població mitjançant les agències de socialització estatals.

L'entrada en la Gran Depressió va tornar a empitjorar la situació, per la qual cosa la fermesa de la cohesió social seria sotmesa a noves exigències. Per tal de comprendre-ho, potser pot servir aquesta succinta descripció de Nakamura:

"Diferents fonts ens informen de retards de mig any en el pagament dels salaris dels mestres rurals degut a la caiguda de la recaptació local d'impostos, i d'un increment de les llars a les que es va tallar el subministrament d'electricitat. En les àrees metropolitanes va créixer el nombre de desempleats i la majoria dels llicenciats acabats de sortir de les universitats eren incapaços de trobar una ocupació."

T. Nakamura (1988). "Depression, recovery, and war, 1920-1945". A: P. Duus (ed.) *The Cambridge History of Japan. The Twentieth Century* (vol. 6, pàg. 465). Cambridge: Cambridge University Press.

3.3. L'augment de la tensió política

Entre el 1890 i el 1930 el sistema polític dissenyat pels adalils Meiji va arribar a la maduresa. Al llarg del període va quedar en evidència que l'estret marge que els oligarques havien volgut donar a la comunitat política seria superat àmpliament i que el fet que funcionés bé dependria de les col·locacions que les diferents faccions de l'elit assumissin en cada moment. Després d'una primera etapa dominada pel *genrô*, al començament de la dècada del 1920, l'extinció física de les seves figures senyeres va deixar a les mans dels partits l'arbitratge dels equilibris. Les tremendes dificultats d'aquest període van passar factura al sistema: després d'una fase de desorientació en els lideratges, que no van saber sobreposar-se a la crisi econòmica i social de la dècada del 1920 ni a les exigències de l'imperialisme, l'ultranacionalisme alimentat des de les pròpies institucions de l'Estat faria estralls en la vida política i abocaria el país a una gran crisi al començament de la dècada del 1930 de la qual sortiria reforçat l'estatalisme més autoritari.

3.3.1. Les directrius de l'oligarquia

Quan el 1890 va entrar en vigor la Constitució Meiji, el disseny que tenien en ment personatges com Itô i Yamagata era el d'una estreta comunitat política en la qual el poder efectiu quedava a les mans del reduït cercle d'elegits que aconsellava directament el monarca. El paper que reservaven a la Dieta era el de mera comparsa: permetria donar sortida al malestar als membres més actius

Bibliografia

Per aprofundir en els temes tractats en aquest subapartat, vegeu:

R. Sims (2001). *Japanese Political History since the Meiji Renovation, 1868-2000*. Nova York: Palgrave.

T. Mitani (1988). "The Establishment of Party Cabinets, 1898-1932". A: P. Duus (ed.). *The Cambridge History of Japan. The Twentieth Century* (vol. 6, pàg. 55-94). Cambridge: Cambridge University Press.

de la nova societat alhora que garantia una aura de modernitat institucional. Van trigar poc a adonar-se que havien comès un error. Els partits que formaven la Cambra Baixa van passar a convertir-se en un element important de la vida política per dues raons: podien entorpir la legislació i, sobretot, podien bloquejar el pressupost. L'argúcia de permetre la pròrroga de la suma antecedent establerta en la carta va resultar inefectiva en un context en el qual les ambicions imperialistes engreixaven cada any els comptes de l'Estat. Després d'una primera etapa d'escaramusses contínues en acabar la guerra amb la Xina, va començar una època de més col·laboració, encara que plena de desconfiances. Fins a l'any 1900, moment en què Itô va acceptar la presidència del Seiyûkai (Amics del Govern Constitucional), els partits no van començar a integrar-se d'una manera estable en els centres del poder. Per fi, els va ser permeada la porta de la burocràcia i, gràcies a això, la de la jurisdicció local, de la mà de polítics de l'astúcia de Hara Kei (Takashi, 1886-1921). L'hegemonia exercida per aquesta formació conservadora va forçar la resta de competidors a unir-se en contra seu: el 1913 va sorgir el Dôshikai (Associació d'Amics de la Constitució), que tres anys després va passar a dir-se Kenseikai (Partit Constitucional). El 1927 tornaria canviar el seu nom pel de Minseitô (Partit Constitucional Democràtic).

Amb l'entrada dels partits a la palestra, el joc d'equilibris de l'elit política japonesa quedava complet i tenia els actors que ara esmentarem. En primer lloc, aquells que aconsellaven directament l'emperador, entre els quals destacava el *genrô*, format pels primers oligarques de l'era Meiji. En segon lloc, hi havia els membres de la Cambra Alta, els Pars de l'Imperi, que tenien la possibilitat de bloquejar la legislació de la Cambra Baixa. En tercer lloc, hi havia els membres més preeminents de la burocràcia de l'Estat, formats majoritàriament a la prestigiosa Universitat Imperial de Tòquio i seleccionats mitjançant un sistema meritocràtic duríssim. En quart lloc, hi havia els militars, responsables només davant del monarca, gelosos de la seva independència, amb capacitat per a influir en l'elecció dels ministeris castrenses i mantenir a l'exterior els seus propis representants. En cinquè lloc, hi havia els líders dels *zaibatsu*, amb llaços molt estrets tant amb el Govern, per a establir sinergies mútues, com amb els partits, necessitats de recursos financers. I finalment aquests últims, que eren els dipositaris del vot censatari i del poder legislatiu. Es tractava d'una maquinària difícil d'ajustar i més tenint en compte l'existència de faccions enfrontades dins de cada un dels grups. Fins a la dècada del 1920 els membres del *genrô* van mantenir un cert domini de la situació però, després de la mort de Yamagata el 1922 i Matsukata el 1924, el protagonisme en la mediació dels diferents interessos en joc va recaure cada vegada més a les mans del Seiyûkai i el Kenseikai/Minseitô (taula 15).

Taula 15. Primers ministres, 1885-1918

Període	Nom
1885-1888	Itô Hirobumi

Període	Nom
1888-1889	Kuroda Kiyotaka
1889-1891	Yamagata Aritomo
1891-1892	Matsukata Masayoshi
1892-1896	Itô Hirobumi
1896-1898	Matsukata Masayoshi
1898 (gen.-juny)	Itô Hirobumi
1898 (juny-nov.)	Ôkuma Shigenobu
1898-1900	Yamagata Aritomo
1900-1901	Itô Hirobumi
1901-1906	Katsura Tarô
1906-1908	Saionji Kimmochi
1908-1911	Katsura Tarô
1911-1912	Saionji Kimmochi
1912-1913	Katsura Tarô
1913-1914	Yamamoto Gonnohyôe
1914-1916	Ôkuma Shigenobu
1916-1918	Terauchi Masatake

3.3.2. La preeminència dels partits

Entre el 1918 i el 1932 els partits van ocupar la posició central en la trama de la classe dirigent japonesa. El control que exercien sobre el legislatiu els va permetre negociar la seva progressiva infiltració en l'aparell burocràtic de l'Estat i, a partir d'aquí, crear una xarxa de suports en els àmbits local i regional mitjançant la confecció i aprovació de plans de desenvolupament. No proposaven grans reformes ni lideraven causes populars, sinó que s'havien limitat a jugar bé les cartes que l'engranatge constitucional els havia donat. Els costos en integritat i independència semblaven ben amortitzats quan el difícil setembre del 1918, després dels disturbis de l'arròs, Hara va ser nomenat primer ministre amb el suport de Yamagata, la qual cosa va inaugurar més d'una dècada de gabinets partidaris ja amb predomini del Seiyûkai (1918-1922, 1927-1929 i 1931-1932) i del Kenseikai/Minseitô (1924-1927 i 1929-1931) (taula 16).

Taula 16. Gabinet de partit, 1918-1932

Any	Primer ministre	Partit
1918-1921	Hara Kei (Takashi)	Seiyukai

Any	Primer ministre	Partit
1921-1922	Takahashi Korekiyo	Seiyukai
1922-1923	Kato Tomosaburo	Transcendental (no partidista)
1923-1924	Yamamoto Gonnohyoe	Transcendental
1924	Kiyoura Keigo	Transcendental
1924-1926	Kato Komei (Takaaki)	Coalició (Kenseikai, Seiyukai, Club Reformista)
1926-1927	Wakatsuki Reijiro	Kenseikai
1927-1929	Tanaka Giichi	Seiyukai
1929-1931	Hamaguchi Osachi	Minseitō
1931	Wakatsuki Reijiro	Minseitō
1931-1932	Inukai Tsuyoshi	Seiyukai

Totes dues formacions s'assentaven en estructures clientelars que s'estenien per la maquinària política i militar estatal, el món dels negocis i els terratinents locals. Tenien una orientació conservadora molt similar, d'acord amb el disseny establert el 1890: emperador, imperi, capitalisme. Desconfiaven de la participació popular i si el 1925 es va aprovar l'ampliació del sufragi no va ser perquè el consideressin un dret sinó com a mecanisme per a assegurar la cohesió nacional. El Kenseikai/Minseitō era una mica més liberal, més pròxim a les classes mitjanes que van començar a florir a les ciutats després de la Gran Guerra, motiu pel qual aviat es va convertir en l'objecte principal de les ires dels ultranacionalistes. Les seves propostes reformistes, sobretot a partir del 1929, mai no van superar l'obstacle de la Cambra Alta i van sucumbir davant dels embats que van sacsejar la vida política: depressió econòmica, crisi de Manxúria i atemptats de la dreta radical.

Així doncs, els partits no van promoure grans canvis en l'estructura de l'Estat. Van tractar de coordinar els diferents centres de poder del sistema Meiji, però no actuaven precisament a favor seu ni la societat, que havia crescut en mida i complexitat, ni les inquietuds del període. La necessitat de competir per a aconseguir el govern i les contínues acusacions de corrupció i connivència xocaven amb el missatge harmonitzador amb què adoctrinaven les masses des de la infantesa, amb una ètica comunitària que anteposava la subordinació, la lleialtat, l'obediència i el sacrifici a l'interès propi, en la qual l'emperador era un pare per a la nació. La denominada *democràcia Taisho* es va assentar, doncs, en unes bases força febles i filosòficament tenia poc en comú amb ideologies emancipadores. Quan finalment hi va haver el gran esclat del 1932, a causa dels esdeveniments a la Xina, la supremacia dels partits no va sobreviure. Potser és el sentir d'un militar moderat el que resumia millor la situació:

"El bipartidisme polític pot ser sensat per generar polítiques adequades en una nació rica i avançada. Però un país pobre que s'ha desenvolupat amb retard necessita buscar el benestar del seu poble no només en l'interior de les seves fronteres sinó en l'exterior. Això requereix d'unitat nacional i el conflicte permanent entre dos partits no es benvingut."

A. Gordon (1991). *Labor and Imperial Democracy in Prewar Japan* (pàg 268). Berkeley: University of California Press.

4. Autoritarisme i bel·licisme, 1930-1945

Entre el 1928 i el 1932 la societat japonesa es va veure abocada a un moment crític marcat per la Gran Depressió, les tensions socials i els conflictes entre les elits sobre el camí que s'havia de seguir en política interior i exterior. En un país acostumat a resoldre els riscos de dislocació mitjançant un adoctrinament nacionalista continu, no ha de sorprendre que per a afrontar la situació sorgissin posicions maximalistes que en alguns moments rubricarien el ritme dels esdeveniments.

Així, l'incident de Manxúria va tallar els llaços amb la pauta de col·laboració amb les potències establerta des de 1868 i va deixar el Japó sol davant de les seves ambicions a la resta de l'Àsia, fet que l'allunyava dels seus aliats anglobritànics i l'apropava als feixismes europeus en apogeu. Després del canvi en els contrapesos de la classe dirigent que va significar el final de la supremacia dels partits, l'estatalisme autoritari va reivindicar la seva autonomia estratègica i cultural de la mà d'un discurs extrem per a mobilitzar el poble nipó. Un discurs que acabaria comportant una guerra total amb tres milions de morts, la destrucció de les infraestructures del país, la pèrdua de l'imperi i l'ocupació de les illes. Un discurs que deixaria diverses generacions marcades pel trauma.

4.1. La fi de la supremacia dels partits

A l'inici de la dècada del 1930, els delicats equilibris que caracteritzaven la vida política japonesa estaven a punt de saltar a un nou estadi. Els partits, que havien aconseguit una posició privilegiada entre les elits des del 1918, passaven un moment de gran debilitat aclaparats per tres grans focus de problemes: l'augment de les tensions amb la Xina, la gran crisi econòmica iniciada el 1929 i l'apogeu del radicalisme ultranacionalista.

L'exèrcit de Kwantung, la unitat de les forces armades encarregada de protegir els interessos nipons a Manxúria, va començar a guanyar un protagonisme creixent a partir del 1928. Des de l'expedició cap al nord del Kuomintang, les tensions entre el Govern nacionalista xinès i Tòquio havien augmentat. A mesura que les forces de Chiang Kai-shek avançaven cap al nord, el nerviosisme s'escampava per les unitats del Kwantung, que veien amenaçades les seves posicions a la regió. En aquestes circumstàncies, elements extremistes van concebre un pla de desestabilització de la regió que passava per assassinar el Senyor de la guerra que dominava Manxúria i aprofitar el desconcert subsegüent per a aconseguir controlar tot el territori. El projecte no es va materialitzar del tot però la incapacitat de Tòquio de castigar els responsables de l'atemptat va enviar un senyal inequívoc sobre la debilitat creixent dels governs partidistes davant de l'estament militar.

Bibliografia

Per aprofundir en els temes tractats en aquest apartat, vegeu:

G. Berger (1988). "Politics and Mobilization in Japan, 1931-1945". A: P. Duus (ed.). *The Cambridge History of Japan. The Twentieth Century* (vol. 6, pàg. 97-153). Cambridge: Cambridge University Press.

I. Hata (1988). "Continental expansion, 1905-1941". A: P. Duus (ed.). *The Cambridge History of Japan. The Twentieth Century* (vol. 6, pàg. 271-314). Cambridge: Cambridge University Press.

T. Nakamura (1988). "Depression, recovery, and war, 1920-1945". A: P. Duus (ed.). *The Cambridge History of Japan. The Twentieth Century* (vol. 6, pàg. 451-493). Cambridge: Cambridge University Press.

H. B. Bix (2001). *Hirohito and the Making of Modern Japan*. Nova York: Harper Collins.

El Govern es va mostrar també pusil·lànim en el moment d'afrontar la realitat de la Depressió. La caiguda brutal de les exportacions entre el 1929 i el 1931 va deixar en molt mala situació obrers i grangers però, més enllà de fomentar una onada d'histèria antisocialista i d'incrementar el volum del discurs patriòtic, no es van prendre mesures pal·liatives per a atenuar els efectes socials de la crisi (taula 17).

Taula 17. Detencions de militants d'esquerra, 1928-1935

Any	Detencions
1928	3.426
1929	4.942
1930	6.124
1931	10.422
1932	13.938
1933	14.622
1934	3.994
1935	1.718

Font: adaptat de: J.L. McClain (2002). *Japan: A Modern History* (pàg. 429). Nova York: Norton.

Tal com assenyala Berger:

"La política fiscal i econòmica del govern, dissenyada pel ministre de finances Inoue Junnosuke, es centrà en un retorn al patró or, deflació, restriccions monetàries i reducció del pressupost nacional. Encara que el Japó va poder tornar al patró or en 1930 – en mig de la Gran Depressió -, les polítiques del Minseitō feren poc per a mitigar la severitat de la pobresa i l'angoixa del món rural, la tendència cap a creixents concentracions de riquesa i poder entre els càrtels financers i industrials, i les creixents diferències salarials entre petites i grans empreses."

G. Berger (1988). "Politics and Mobilization in Japan, 1931-1945". A: P. Duus (ed.). *The Cambridge History of Japan. The Twentieth Century* (vol. 6, pàg. 106). Cambridge: Cambridge University Press.

En aquest context, les societats secretes d'extrema dreta van començar a tenir una presència preocupant: el seu missatge desprenia la mateixa aroma que el llançat des de les institucions oficials, però revestit d'un aire de puresa que els altres no tenien. Aviat van guanyar adeptes tant en l'Exèrcit com en la societat civil individus angoixats que aspiraven a ser els nous *shishi*, a sacrificar-se en nom dels alts principis. I el sistema de partits, discordant i embrutat per una pàtina de corrupció, va passar a ser un dels seus objectius.

Els esdeveniments van començar a precipitar-se quan el govern va seguir amb la seva premissa de mantenir una política d'entesa amb els aliats anglo-nord-americans i va firmar el tractat de Londres, una revisió dels acords subscrits a Washington feia uns quants anys. La conferència naval del 1930 establia una proporció de tres a cinc per a creuers pesants i de set a deu quant als lleugers.

La cúpula castrense va mostrar la seva disconformitat vehementment i els ultranacionalistes van començar a actuar atemptant contra el primer ministre Hamagachi el novembre del 1930. El març i l'octubre del 1931 es van frustrar dos cops militars i, mentrestant, els comandaments del Kwantung esperaven la seva oportunitat. Convençuts de la debilitat de l'executiu i de l'amenaça que representaven xinesos i soviètics, al setembre van ordenar als seus homes que dinamitessin la via de tren a Mukden i, després de fer falses acusacions, van utilitzar l'incident per a justificar l'expansió per Manxúria. La classe política va temporitzar una altra vegada i va tractar només de minimitzar el radi d'acció de les operacions. La seva opció estava abocada al fracàs, ja que el terrorisme i les accions arbitràries dels militars

"[...] eren una expressió extrema de l'amplia insatisfacció pública amb la influència dels partits. Malgrat ambdues formes de desafiament a l'ordre establert foren censurades pel públic, els seus autors foren elogiats, igualment, per la seva profunda encara que mal encaminada devoció pels interessos de la nació."

G. Berger (1988). "Politics and Mobilization in Japan, 1931-1945". A: P. Duus (ed.). *The Cambridge History of Japan. The Twentieth Century* (vol. 6, pàg. 107). Cambridge: Cambridge University Press.

El 1932 tot Manxúria estava en mans japoneses i l'exèrcit es preparava per establir un estat titella, Manchukuo, amb l'últim emperador Qing al capdavant. Però el radicalisme dretà continuava empenyent cap a un canvi en la situació interna, assassinant alts càrrecs, membres eminents del món dels negocis i fins i tot el primer ministre Inukai. El maig del 1932 l'era partidista arribava a la seva fi en un clima d'estat d'emergència.

4.2. Nacionalisme i estatalisme militar

Durant els cinc anys següents el clima d'exacerbació nacionalista va continuar i va influir directament o indirectament en les decisions preses pels diferents governs (taula 18). La inestabilitat política va continuar essent important encara que la situació econòmica va millorar.

Taula 18. Primers ministres, 1932-1945

Període	Nom
1932-1934	Saitô Makoto
1934-1935	Okada Keisuke
1935-1937	Hirota Kôki
1937 (febr.-juny)	Hayashi Senjûrô
1939-1939	Konoe Fumimaro
1939 (gen.-ag.)	Hiranuma Kiichirô
1939-1940	Abe Nobuyuki
1940 (gen.-jul.)	Yonai Mitsumasa

Període	Nom
1940-1941	Konoe Fumimaro
1941-1944	Tôjô Hideki
1944-1945	Koiso Kuniaki
1945 (abr.-ag.)	Suzuki Kantarô

Fins a l'esclat de la guerra a la Xina el 1937, joves oficials, procedents majoritàriament del món rural, anhelosos de purificar la nació, van fer escac a l'elit política en més d'una ocasió. El febrer del 1936 el mateix emperador va haver d'intervenir per tal de calmar la situació en el denominat *incident del 26 de febrer*, un intent de cop militar que va paraitzar el país durant quatre incertes jornades. En paraules de McClain:

"L'Incident del 26 de febrer asserenà a la nació de diferents maneres; després de 1936 no es tornà a qüestionar l'autoritat de l'estat mitjançant la violència. La societat civil va girar l'esquena al terrorisme polític [...] i dins de l'estament militar [...] generals menys ideologitzats i més cautelosos passaren a primer pla."

J. L. McClain (2002). *Japan: A Modern History* (pàg. 439-440). Nova York: Norton.

Però encara que els fanàtics no se n'adonessin, els equilibris entre la classe dirigent havien canviat i la coordinació ara era exercida per funcionaris reformistes partidaris que l'Estat intervingués més en l'economia i per faccions de l'estament militar preocupades per la possibilitat de desencadenament d'una guerra total². Aprofitant el clima de desconcert del 1932, tots dos grups havien començat a ocupar punts clau, encara que sense arribar a consolidar una posició monolítica. Les seves polítiques, complementàries, efectives i cada vegada més dirigistes, permeten qualificar aquesta etapa com a estatalista autoritària, encara que això no va implicar, de cap manera, la desaparició de la distribució pluralista del poder que havia caracteritzat la vida política des del 1890.

⁽²⁾Des del final de la Primera Guerra Mundial, els estats majors de les potències principals sabien que un futur conflicte eventual entre si requeriria focalitzar tots els recursos dels països respectius en l'esforç de guerra, cosa que es va anomenar *Guerra Total*. Part dels estratègics japonesos havien començat a planificar un escenari d'aquest tipus ja en la dècada del 1920 i la presa de Manxúria formava part del disseny cap a una posició autàrquica. Vegeu: L. Young (1998). *Japan's Total Empire*. Berkeley: University of California Press.

La inoperativitat de les mesures per a afrontar la Depressió del 1929 irritava un cercle de la burocràcia partidari d'emprendre reformes que augmentessin la cohesió social. Nodrits per les teories alemanyes sobre la racionalització industrial, els seus membres van començar a formular plans per aconseguir economies d'escala i millorar la productivitat, plans que implicaven augmentar la concentració industrial en forma de càrtels i *trusts* sota la fiscalització del Govern. El primer avenç en aquest sentit va tenir lloc ja el 1931, amb la Llei de Control d'Indústries Cardinals i l'abandonament del patró or. Després d'aliarse amb els militars partidaris d'enrobustir la independència econòmica, van començar a veure's els resultats del que el professor Hugh Patrick va valorar com:

"[...] una de les més exitoses combinacions de política fiscal, monetària i d'aranzels comercials, en un context internacional advers, que el món hagi vist mai."

H. Patrick (1971). "The Economic Muddle of the 1920s". A: J. Morley (ed.). *Dilemmas of Growth in Prewar Japan* (pàg. 256). Princeton: Princeton University Press.

L'enlairament industrial de Manxúria, l'augment de les exportacions afavorit per la devaluació i l'increment de les despeses del Govern en els sectors químics, metal·lúrgics i, sens dubte, armamentístics, van beneficiar el conjunt de l'economia. Es va emetre legislació sobre el petroli, la producció de tot tipus de vehicles i l'acer, per exemple. Les indústries estratègiques van rebre bonificacions i van ser protegides davant de competidors exteriors, però la gestió i la propietat continuaven essent privades malgrat que l'Administració es reservava la supervisió (taula 19).

Taula 19. Situació de les economies principals, 1930-1935 (índex de producció de manufactures)

Any	Japó	Estats Units	Regne Unit (GB)	Alemanya
1929	100	100	100	100
1930	98,4	80,7	92,3	85,9
1931	91,6	68,1	83,8	67,6
1932	97,8	53,8	83,5	53,3
1933	113,2	63,9	88,2	60,7
1934	128,7	66,4	98,8	79,8
1935	141,8	75,6	105,6	94

Font: adaptat de Johnson (1982: 121)

La influència del pensament feixista europeu va afavorir, des del 1937, l'increment del dirigisme i l'agressivitat. Es va apuntar la voluntat de crear un model polític de partit únic i establir un capitalisme d'estat. Els esforços en aquest sentit dirigits pel Govern de Konoé Fumimaro culminarien el 1940 amb la promulgació de l'anomenada *Nova Estructura Econòmica*, la dissolució dels partits i la seva integració en l'Associació per a l'Assistència al Govern Imperial. Però l'oligarquia política i econòmica no cediria fàcilment. Com assenyala Berger:

"[...] el gran faccionalisme existent dins l'élite burocràtica i militar impedia que qualsevol individualitat o banderia pogués establir una dictadura o un control polític anàleg a l'aconseguit en temps de guerra pels règims coetanis d'Alemanya, Itàlia i l'URSS. Les forces conservadores en el parlament, el món dels negocis, la burocràcia, l'ala dreta i les élites tradicionals en el camp llimaren tots els intents reformistes de reorganitzar l'estat, realçar el seu poder i establir un sistema monolític de control governamental sobre les activitats polítiques i econòmiques [...] Si bé la guerra generà extraordinàries pressions sobre el poble i les élites en favor de la conformitat amb els objectius del govern, no per això permeté la reconstrucció de l'ordre polític en la línia totalitària advocada pels reformistes [...] Malgrat l'aparença d'unitat nacional la competició política entre les élites seguí essent intensa, tant entre les diferents faccions com en l'interior de cadascuna, i el marc polític Meiji impedí que els conflictes desbordessin els marges que permetien un govern estable."

G. Berger (1988). "Politics and Mobilization in Japan, 1931-1945". A: P. Duus (ed.). *The Cambridge History of Japan. The Twentieth Century* (vol. 6, pàg. 106 i 152). Cambridge: Cambridge University Press.

4.3. L'esclat de l'Àsia oriental

El sotrac que l'aliança de buròcrates i militars havia donat als contrapesos entre les elits al començament de la dècada del 1930 va tornar a posar en marxa el país. Però el rumb pres, barreja de frustració imperial, debilitat en els lideratges i atmosfera ultranacionalista, era extremadament perillós. Després d'un altre incident a Shanghai, davant de la censura internacional, el Japó deixava el 1933 la Societat de Nacions. En allunyar-se del sistema de tractats amb els anglo-nord-americans, les necessitats de l'estructura militar es feien formidables. Havia d'encarar tres reptes: mantenir l'URSS a les fronteres de Manxúria, consolidar les seves posicions davant el Govern xinès i garantir la seguretat de les illes davant de la flota nord-americana.

La voluntat autoproclamada de convertir-se en el paladí de la pau a l'Àsia implicava, doncs, preparar-se per a un escenari bèl·lic insalvable. La diplomàcia nipona va tractar de compensar-ho establint un nou sistema d'aliances amb els feixismes europeus (el Pacte Anti-Komintern el 1936 i l'Acord Tripartit el 1940), malgrat que sempre van estar presidits per la desconfiança, i va buscar aproximar-se als soviètics després de greus incidents a les fronteres de Manchukuo el 1938 i 1939 (Pacte de No-Agressió del 1941). I és que des del 1937 sabia que l'enemic que havia de batre era l'eix anglo-nord-americà, que no pensava renunciar als seus interessos a la Xina i la resta de la regió.

4.3.1. La Xina, 1937: comença el conflicte

Des del 1932, la principal preocupació de l'Estat Major japonès era la integració de Manxúria en el complex industrial japonès, per a la qual cosa calia evitar que s'iniciés una conflagració bèl·lica amb la Xina abans d'hora (taules 20 i 21). L'incident de Xi'an el 1936 era un mal presagi, el que menys interessava era un front unit de nacionalistes i comunistes en un moment en què des de Tòquio s'estudiava la possibilitat d'un enfrontament imminent amb l'URSS Així doncs, quan el juliol del 1937 hi va haver una petita escaramussa al pont de Marco Polo, als afores de Beijing, l'exèrcit japonès va tractar de buscar una solució que restés importància a l'assumpte. Tanmateix, l'escalada no va poder ser aturada: Chiang Kai-shek va movilitzar quatre divisions cap al nord i Konoe

Bibliografia

Per a aprofundir en aquesta qüestió, vegeu:

A. Coox (1988). "The Pacific War". A: P. Duus (ed.). *The Cambridge History of Japan. The Twentieth Century* (vol. 6, pàg. 315-384). Cambridge: Cambridge University Press.

J. W. Dower (1986). *War Without Mercy: Race and Power in the Pacific War*. Nova York: Pantheon.

va acceptar, mal aconsellat, l'envit, per la qual cosa va descartar la mediació diplomàtica. S'iniciava així un llarg conflicte de vuit anys, l'inici de la Segona Guerra Mundial a l'Àsia.

Taula 20. Evolució de la potència de l'exèrcit de Kwantung, 1930-1939

Any	Infanteria	Avions	Tancs
1930	10.000	–	–
1932	94.100	100	50
1934	144.100	130	120
1936	194.100	230	150
1938	220.000	340	170
1939	270.000	560	200

Font: adaptat de: J.L. McClain (2002). *Japan: A Modern History* (pàg. 421). Nova York: Norton.

Taula 21. Despesa en armaments del Govern japonès, 1928-1936 (en % del pressupost de l'Estat)

Any	% del pressupost
1928	29,4
1930	41,7
1932	39,1
1934	48,3
1936	52,0

Font: adaptat de: J.L. McClain (2002). *Japan: A Modern History* (pàg. 432). Nova York: Norton.

El discurs ultranacionalista s'havia imposat a la prudència estratègica. La voluntat de crear un nou ordre a l'Àsia passava per controlar el nacionalisme xinès i els més atrevits aconsellaven aniquilar el règim de Chiang. En els mesos següents, les tropes japoneses van prendre Nanjing, Hankou i Canton (Guangzhou) malgrat l'aferrissada resistència xinesa. La primera va ser objecte d'un pillatge brutal. Després d'entrar a la Mongòlia Interior i les províncies del nord, el 1940 es va establir a l'antiga capital del Kuomintang un govern col·laboracionista. Les expectatives d'una victòria fàcil havien desaparegut i les tensions en l'àmbit internacional, multiplicat. Malgrat les barbaritats comeses s'insistia en el missatge panasiàtic: Occident significava individualisme, materialisme i egoisme. El Japó, en canvi, significava comunitarisme, lleialtat, solidaritat, valors familiars del substrat cultural de la regió. A l'hivern del 1941 la premsa de Tòquio deia:

"Les races de l'Est d'Àsia establiran una esfera d'unitat cultural, com la que els europeus van crear des de temps medievals. El primer pas [...] serà alliberar a l'Est d'Àsia de les influències dels pobles occidentals."

B. Shillony (1981). *Politics and culture in Wartime Japan* (pàg. 143). Oxford: Claredon Press.

O, d'una manera més poètica:

"Ens esforcem per la rectitud, per la vida
Mentre el seu únic objectiu són els guanys
Defenem la justícia
I ells ataquen pels beneficis
Aixequen els seus caps amb arrogància
Quan construïm la Gran Família de l'Est d'Àsia."

B. Shillony (1981). *Politics and culture in Wartime Japan* (pàg. 142). Oxford: Claredon Press.

Malgrat la bondat retòrica pocs dubtaven que el missatge "L'Àsia per als asiàtics" significava en realitat "L'Àsia per al Japó". Amb el conflicte xinès en marxa semblava acostar-se el pitjor dels malsons dels teòrics militars, motiu pel qual no es van escatimar esforços per aconseguir un acord de no-agressió amb l'URSS, ja que la posició dels anglo-nord-americans semblava molt més decidida: tots dos alimentaven des de Birmània la resistència xinesa i els Estats Units s'havien llançat a un ambiciós programa naval. Es feia imprescindible controlar el petroli de les Índies Orientals Holandeses per a poder respondre davant de tal amenaça. L'evolució del conflicte europeu des del 1939, favorable a l'eix nazi-feixista, va augmentar les seves expectatives, ja que els britànics eren al límit de l'extenuació, francesos i holandesos estaven derrotats i ocupats i els russos, des del juny del 1941, envaïts. El juliol d'aquell mateix any es feia una gran ofensiva amb l'objectiu de controlar el sud-est asiàtic, començant per la Indoxina: la riquesa dels seus recursos i la fi de l'aprovisionament a la Xina eren el premi que pretenien aconseguir. Els nord-americans, que havien respost amb la prohibició del comerç de ferralla a l'Acord Tripartit del 1940 amb Alemanya i Itàlia, aquesta vegada van embargar el petroli i van congelar els actius japonesos als Estats Units. Konoé va dimitir i va ser substituït pel general Tojo Hideki. La via diplomàtica va quedar en punt mort i el comandament de l'armada japonesa va licitar per tal de provocar una solució de força que permetés debilitar l'oponent abans que fos massa poderós. Quan amb prou feines faltava un mes per a l'atac a Pearl Harbor, el president del Consell Privat informava l'emperador:

"Tant des del punt de vista de la nostra situació política domèstica com del de la nostra auto-preservació, és impossible que puguem acceptar les demandes dels estatunidencs. D'altra banda no podem deixar que la situació actual continuï. Si perdem l'oportunitat d'entrar en guerra ara ens haurem de sotmetre als dictats dels americans. Així doncs, és inevitable que haguem de decantar-nos per l'inici de la conflagració amb els EUA. Poso tota la confiança en el que m'han dit: les coses aniran bé durant la primera part del conflicte i, encara que experimentarem creixents dificultats, hi ha algunes possibilitats d'èxit."

M. Jansen (2000). *The Making of Modern Japan* (pàg. 640). Harvard: Harvard University Press.

4.3.2. La guerra del Pacífic, 1941-1945

El 7 de desembre del 1941 l'armada japonesa feia un atac sense previ avís sobre la base naval nord-americana de Pearl Harbor. Malgrat que l'atac va ser considerat un èxit, els vaixells capitals de la flota del Pacífic, els portaavions, van quedar intactes. En els mesos següents les forces nipones conquerien les Filipines, Singapur, les Índies Orientals Holandeses i Birmània, la qual cosa va tallar els subministraments al nacionalisme xinès. Les posicions preses es van fortificar fins al punt que els intents de reconquesta costessin una quantitat de recursos humans i materials tal que la "tova i feble" democràcia americana es dissuadís d'un conflicte llarg i es pogués arribar a un acord negociat. Les poblacions oriündes havien rebut en molts casos els nipons com a llibertadors però, després dels primers mesos d'ocupació, el somni de la "gran esfera de coprospèritat" es va diluir ràpidament.

Tot i això, no s'ha de menystenir aquesta ràpida expansió militar. El 21 de desembre de 1942, diversos polítics col·laboracionistes procedents de tot el continent asiàtic es van reunir a Tòquio per a celebrar la fi dels imperis occidentals i l'inici d'una nova era asiàtica dominada pel Japó. De fet, les tropes japoneses van acabar fulminantment amb els imperis europeus que tant de temps portaven colonitzant els territoris asiàtics. Particularment vergonyoses van ser les derrotes britàniques a Hong Kong i Singapur, on pràcticament es van rendir o van fugir sense oferir-los resistència. I malgrat que hi va haver una resistència local, bàsicament formada per guerrillers comunistes i nacionalistes, una part important de la societat asiàtica va il·lusionar-se pensant que amb els japonesos s'acabaria definitivament l'era del colonialisme europeu. Per tant, tot i que la expansió japonesa fora de la Xina va ser tan ràpida com curta, va significar un canvi radical respecte de la situació anterior.

Després d'aquesta primera gran onada d'avanç, els nord-americans van reaccionar i en les batalles del Mar del Corall i de Midway, a la primavera del 1942, van infligir grans pèrdues a la flota japonesa. A partir d'aquell moment la iniciativa quedava a les seves mans, com va quedar demostrat al cap d'uns mesos en la sagnant batalla de Guadalcanal (1943). Per tal d'eludir els costos d'un conflicte prolongat, el comandament nord-americà va dissenyar una estratègia de bloqueig econòmic mitjançant els submarins i la conquesta a salts: només s'atacarien aquelles illes que permetessin aconseguir un avantatge estratègic, és a dir, apropar els bombarders al Japó des de bases terrestres. Després d'una dura campanya, el juliol del 1944 aconseguen el seu objectiu en prendre Saipan. Tojo va dimitir i les bombes aliades van començar a caure amb regularitat sobre terra japonesa. El Govern era conscient de la impossibilitat de la victòria, però calia buscar una derrota en termes acceptables i mentalitzar una nació a la qual només s'havia parlat de victòria o mort i a la qual s'havia exigint sacrificis sense parar: el 1943 l'esforç de guerra superava el 40% del PIB i el 1944 arribava al 50%.

Bibliografia

Christopher A. Bayly
(2004). *Forgotten armies. The fall of British Asia, 1841-1945*.
Londres: Allen Lane.

Després de les terrorífiques incursions amb bombes incendiàries contra les principals ciutats japoneses de l'hivern-primavera del 1945, la necessitat de rendició es va fer urgent però els generals de l'Exèrcit de terra, que no havien estat derrotats en cap gran batalla, van insistir a buscar almenys una victòria per a obtenir unes condicions de pau honorables. Els missatges anglo-nord-americans sobre capitulació incondicional tampoc no posaven les coses fàcils. Les últimes batalles al Pacífic van ser terribles: els americans van entrar pel nord de Manila i el 3 de febrer van ocupar la Universitat de Santo Tomás. Els japonesos, parapetats al sud, no van veure escapadòria i tots els civils que van quedar a la zona no alliberada pels americans van sofrir els bombardejos de MacArthur, les matances indiscriminades de l'exèrcit japonès i finalment l'incendi que es va produir a la ciutat com a conseqüència de totes dues coses. L'abril del 1945 es va iniciar una batalla ferotge i desesperada per Okinawa, que va resultar ser la més mortífera del conflicte.

"Es va donar un nou èmfasi a l'ús d'unitats d'atac especials (*Tokko*), forces aèries suïcides que actuaren per primera vegada durant la campanya de les Filipines i eren anomenades kamikaze [...] Hi hagué més de 107.000 japonesos morts; de 24.000 a 28.000 quedaren atrapats en coves, mentre que els presoners sumaren uns 11.000, incloent nadius d'Okinawa. De fet, el gran nombre de pèrdues suggereix que potser uns 42.000 civils caigueren durant els combats. Les forces terrestres i navals estadounidenques sofriren 49.000 baixes, la xifra més alta de tota la Guerra del Pacífic [...] L'alt comandament japonès feu esforços desesperats per ajudar la guarnició d'Okinawa. Els atacs kamikaze foren espectaculars i massius [...]"

A. Coox (1988). "The Pacific War". A: P. Duus (ed.). *The Cambridge History of Japan. The Twentieth Century* (vol. 6, pàg. 366-7). Cambridge: Cambridge University Press.

El 8 de maig acabava la guerra a Europa i, al juny, Truman, que havia substituït Roosevelt, mort sobtadament, en la presidència dels Estats Units, rebia els plans de l'operació Olympic, que preveia assaltar Kyushu. Durant la conferència de Postham, a mitjan juliol, va saber de la disponibilitat de l'arma atòmica i va exigir una vegada més la submissió incondicional, al temps que avançava els seus objectius de castigar els criminals de guerra i convertir el Japó en una democràcia, sota amenaça de la destrucció absoluta de les illes.

Després de rebutjar la rendició, el 6 d'agost, els nord-americans van llançar una bomba atòmica sobre Hiroshima i, al cap de tres dies, una altra sobre Nagasaki, que van fer més de 120.000 morts en el primer moment i desenes de milers més pels efectes de la radiació els mesos següents. El 8 d'agost l'URSS va entrar a Manxúria després que Stalin prometés als Estats Units que entraria en guerra amb el Japó a la conferència de Yalta, un cop acabada la guerra europea. Finalment, sense que els nord-americans acceptessin explícitament mantenir la institució imperial, el 14 d'agost del 1945 es va acordar l'armistici i el 15, en una emissió radiofònica històrica, l'emperador comminava el seu poble a suportar l'insuportable i a acceptar la derrota amb dignitat.

Alguns dels estabornits oïdors recordaven aquell migdia d'agost com un instant de 're-naixement'. Per ells la rendició fou el moment en el que les experiències i els valors del passat quedaren deslegitimats. Decidiren traçar un rumb totalment nou ja en la seva vida personal ja com a comunitat nacional ja en ambdós terrenys. Altres, en lluita per trobar aliments i refugi en les ciutats enrunades, caigueren en una letargia plena de desesperació i d'inèrcia. Aquells en posicions de poder resolgueren, en general, defensar el món que coneixien [...] Uns pocs trobaren la perspectiva de la derrota insuportable. Gairebé 350 militars se suïcidaren en les hores posteriors a l'anunci. Però si tenim en compte l' historicisme de les crides de l'estament castrense a lliurar una batalla fins la mort en defensa de l'estat, no es tracta d'una proporció significativa dels més de sis milions d'homes en armes que hi havia al final de la guerra. La majoria de civils i militars respongueren amb passivitat o pragmatisme, sense massa manifestacions dramàtiques.

A. Gordon (2003). *A Modern History of Japan* (pàg. 226-7). Oxford: Oxford University Press.

La Guerra del Pacífic

Font: Peter N. Stearns (General Ed.) (2001). *The Encyclopedia of World History*. Sixth Edition (pàg. 790). Nova York: Houghton Mifflin Company.

La rendició formal va tenir lloc a Tòquio el 2 de setembre, a bord del cuirassat *Missouri*. Amb l'excepció de Kyoto, les grans ciutats estaven en ruïnes, i la seva capacitat industrial, destrossada. El bloqueig submari³ havia demostrat ser un enemic temible que havia privat el Japó dels recursos de les zones conquerides i ofegat la seva economia. Els despietats bombardejos sobre una població civil ja desnodrida i malaltissa, indefensa després de les derrotes progressives de l'armada i l'aviació –només a Tòquio van morir la nit del 4 al 5 de març més de cent mil persones– van minar implacablement la moral de victòria i van fer que la primera ocupació per forces enemigues de sòl nipó s'acollís amb una barreja d'angoixa i alleujament força ambigua (taules 22 i 23).

(3) Els aliats van enfonsar més de 1.850 vaixells mercants. T. Nakamura (1988). "Depression, recovery, and war, 1920-1945". A: P. Duus (ed.) *The Cambridge History of Japan. The Twentieth Century* (vol. 6, pàg. 486). Cambridge: Cambridge University Press. Es calcula que van morir 31.000 mariners, aproximadament el 43% de la flota. A. Coox (1988). "The Pacific War". A: P. Duus (ed.) *The Cambridge History of Japan. The Twentieth Century* (vol. 6, pàg. 377). Cambridge: Cambridge University Press.

Taula 22. Pèrdues humanes per la guerra (aproximades)

Tipus	Morts	Ferits	Desapareguts
Militars	1.560.000	304.000	240.000

Font: adaptat de: A. Coox (1988). "The Pacific War". A: P. Duus (ed.) *The Cambridge History of Japan. The Twentieth Century* (vol. 6, pàg. 377). Cambridge: Cambridge University Press.

Tipus	Morts	Ferits	Desapareguts
Civils	650.000	625.000	24.000

Font: adaptat de: A. Coox (1988). "The Pacific War". A: P. Duus (ed.). *The Cambridge History of Japan. The Twentieth Century* (vol. 6, pàg. 377). Cambridge: Cambridge University Press.

Taula 23. Pèrdues de l'armada i l'aviació

Tipus	Nombre de destruïts
Cuirassats	4 de 8
Portaavions	13 de 19
Creuers	25 de 36
Destructors	92 de 133
Submarins	72 de 131
Avions	54.000*

* Aproximat

Font: adaptat de: A. Coox (1988). "The Pacific War". A: P. Duus (ed.). *The Cambridge History of Japan. The Twentieth Century* (vol. 6, pàg. 377). Cambridge: Cambridge University Press.

Setanta anys de sacrificis havien quedat reduïts a runes darrere el somni imperial, en un conflicte atroç que va deixar traumes molt profunds al poble japonès. La duresa amb què la guerra havia colpejat les illes durant els dos últims anys i el tracte cruel que els soviètics van dispensar als presoners després d'ocupar Manxúria van actuar durant molt de temps com una llosa que impediria acceptar les brutalitats sense fi comeses a la Xina, la permanent repressió a Corea, la fam provocada al Vietnam, el tracte ferotge dispensat als presoners britànics i nord-americans o els milers de noies coreanes obligades a treballar com a esclaves sexuals.

Bibliografia

a) Obres generals

- Bailey, Paul** (2002). *China en el siglo XX*. Barcelona: Ariel.
- Gordon, A.** (2003). *A Modern History of Japan*. Oxford: Oxford University Press.
- Hane, M.; Pérez, L.** (2009). *Modern Japan. A historical Survey*. Boulder: Westview Press.
- Hsu, Emmanuel** (2000). *The Rise of Modern China*. Oxford: Oxford University Press.
- Jansen, M.** (2000). *The Making of Modern Japan*. Harvard: Harvard University Press.
- McClain, J. L.** (2002). *Japan: A Modern History*. Nova York: Norton.
- Pyle, K.** (1996). *The Making of Modern Japan*. Lexington: Heath.
- Roberts, J. A. G.** (1998). *Modern China: An Illustrated History*. Phoenix Mill: Sutton.
- Spence, Jonathan** (1991). *The Search For Modern China*. Nova York: Norton.
- Stearns, Peter N.** (General Ed.) (2001), *The Encyclopedia of World History*, Sixth Edition (pàg. 790). Nova York: Houghton Mifflin Company.
- Totman, C.** (2005). *A History of Japan*. Oxford: Blackwell.

b) Bibliografia específica

- Beasley, W. G.** (1991). *Japanese Imperialism, 1894-1945*. Oxford: Clarendon Press.
- Berger, G.** (1988). "Politics and Mobilization in Japan, 1931-1945". A: P. Duus (ed.). *The Cambridge History of Japan. The Twentieth Century* (vol. 6, pàg. 97-153). Cambridge: Cambridge University Press.
- Bergère, Marie-Claire** (1989). *The Golden Age of Chinese Burgeoise, 1911-1937*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bianco, L.** (1999). *Los orígenes de la revolución china*. Barcelona: Bellaterra.
- Bix, H. B.** (2001). *Hirohito and the Making of Modern Japan*. Nova York: Harper Collins.
- Coble, P.** (1991). *Facing Japan: Chinese Politics and Chiense Imperialism, 1931-1937*. Cambridge: Harvard University.
- Coox, A.** (1988). "The Pacific War". A: P. Duus (ed.). *The Cambridge History of Japan. The Twentieth Century* (vol. 6, pàg. 315-384). Cambridge: Cambridge University Press.
- Crawcour, E. S.** (1988). "Industrialization and Technological Change". A: P. Duus (ed.). *The Cambridge History of Japan* (vol. 6, pàg. 445-550). Nova York: Cambridge University Press.
- Dirlik, A.** (1989). *The origins of Chinese Comunism*. Oxford: Oxford University Press.
- Dower, J. W.** (1986). *War Without Mercy: Race and Power in the Pacific War*. Nova York: Pantheon.
- Duus, P.; Schemer, I.** (1988). "Socialism, Liberalism, and Marxism, 1901-1931". A: P. Duus (ed.). *The Cambridge History of Japan. The Twentieth Century* (vol. 6, pàg. 674-710). Cambridge: Cambridge University Press.
- Duus, P.** (1984). "Economic Dimensions of Meiji Imperialism: the Case of Korea, 1895-1910". A: R. Myers; M. Peattie (ed.). *The Japanese Colonial Empire, 1895-1945* (pàg. 128-135). Princeton: Princeton University Press.
- Eastman, Lloyd E.** (1974). *The Abortive Revolution: China Under Nationalist Rule, 1927-1937*. Cambridge: Harvard University Press.
- Eastman, Lloyd E.** (1980). "Facets of an Ambivalent Relationship: Smuggling, Puppets, and Atrocities during the War, 1937-1945". A: Akira Iriye (ed.). *The Chinese and the Japanese: Essays in Political and Cultural Interactions* (pàg. 275-303). Princeton: Princeton University Press.

- Fenby, J.** (2004). *Chiang Kai-shek. China's Generalissimo and the Nation He Lost*. Nova York: Carroll & Graf.
- Fincher, J.** (1981). *Chinese Democracy: The Self-Government Movement in Local, Provincial and National Politics, 1905-1914*. Nova York: St. Martin's Press.
- Garon, S.** (1987). *The State and Labor in Modern Japan*. Berkeley: University of California Press.
- Gordon, A.** (1985). *The Evolution of Labor Relations in Japan: Heavy Industry, 1853-1955*. Cambridge: Harvard University Press.
- Gordon, A.** (1991). *Labor and Imperial Democracy in Prewar Japan*. Berkeley: University of California Press.
- Hackett, R.** (1971). *Yamagata Aritomo in the Rise of Modern Japan, 1838-1922*. Cambridge: Harvard University Press.
- Harrison, J.** (1972). *The Long March to Power: A History of the Chinese Communist Party, 1921-1972*. Nova York: Praeger.
- Hata, I.** (1988). "Continental expansion, 1905-1941". A: P. Duus (ed.). *The Cambridge History of Japan. The Twentieth Century* (vol. 6, pàg. 271-314). Cambridge: Cambridge University Press.
- Kinzley, D.** (1991). *Industrial Harmony in Modern Japan: The Invention of a Tradition*. Nova York: Routledge.
- Lewis, M.** (1990). *Rioters and Citizens: Mass Protest in Imperial Japan*. Berkeley: University of California Press.
- Lu Xun** (2007). *Diari d'un boig i altres relats*. Barcelona: Edicions de 1984.
- McCord, E.** (1993). *The Power of the Gun: The Emergence of Modern Chinese Warlordism*. Berkeley: University of California Press.
- Mitani, T.** (1988). "The Establishment of Party Cabinets, 1898-1932". A: P. Duus (ed.). *The Cambridge History of Japan. The Twentieth Century* (vol. 6, pàg. 55-94). Cambridge: Cambridge University Press.
- Myers, R.; Peattie, M.** (ed.) (1984). *The Japanese Colonial Empire, 1895-1945*. Princeton: Princeton University Press.
- Nakamura, T.** (1988). "Depression, recovery, and war, 1920-1945". A: P. Duus (ed.) *The Cambridge History of Japan. The Twentieth Century* (vol. 6, pàg. 451-493). Cambridge: Cambridge University Press.
- Neu, C. E.** (1975). *The Troubled Encounter: The United States and Japan*. Nova York: Wiley.
- Patrick, H.** (1971). "The Economic Muddle of the 1920s". A: J. Morley (ed.). *Dilemmas of Growth in Prewar Japan* (pàg. 243-270). Princeton: Princeton University Press.
- Peattie, M.** (1988). "The Japanese colonial empire, 1895-1945". A: P. Duus (ed.). *The Cambridge History of Japan* (vol. 6, pàg. 217-270). Nova York: Cambridge University Press.
- Rummer, Rudolph J.** (1991). *China's Bloody Century. Genocide and Mass Murder from 1900*. New Brunswick: Transaction Publications.
- Schwarcz, V.** (1986). *The Chinese Enlightenment: Intellectuals and the Legacy of the May Fourth Movement of 1919*. Berkeley: University of California Press.
- Shaffer, L.** (1982). *Mao and the Workers: The Hunan Labor Movement, 1920-1923*. Nova York: M. E. Sharpe.
- Sheridan, J.** (1983). "The Warlord Era: Politics and Militarism under the Peking Government. 1916-1928". A: Fairbank (ed.). *The Cambridge History of China. The Republican Era, 1912-1949* (vol. 12). Cambridge: Cambridge University Press.
- Shillony, B.** (1981). *Politics and culture in Wartime Japan*. Oxford: Clarendon Press.
- Short** (2003). *Mao*. Barcelona: Crítica.

- Sievers, S.** (1983). *Flowers in Salt: Beginnings of Feminist Consciousness in Modern Japan*. Stanford: Stanford University Press.
- Sims, R.** (2001). *Japanese Political History since de the Meiji Renovation, 1868-2000*. Nova York: Palgrave.
- Smethurst, R. J.** (1986). *Agricultural development and tenancy disputes in Japan, 1870-1940*. Princeton: Princeton University Press.
- Smith, T.** (1988). *Native Sources of Japanese Industrialization, 1750-1920*. Berkeley: University of California Press.
- Spence, J.** (1981). *The Gate of Heavenly Peace: the Chinese and their Revolution, 1895-1980*. Londres: Faber and Faber.
- Spence, J.** (ed.) (1999). *The Search for Modern China. A Documentary Collection*. Nova York: Norton.
- Spence, J.** (1999). *Mao Zedong*. Nova York: Victor Penguin.
- Storry, R.** (1979). *Japan and the Decline of the West in Asia, 1894-1943*. Londres: Macmillan.
- Tamura, E. i altres.** (1998). *China. Understanding its past* (pàg. 173). Honolulu. University of Hawaii Press.
- Tsurumi, E. P.** (1990). *Factory Girls: Woman in the Thread Mills of Meiji Japan*. Princeton: Princeton University Press.
- Vlastos, S.** (ed.) (1998). *Mirror of Modernity: Invented Traditions in Modern Japan*. Berkeley: University of California Press.
- Wakeman, F.** (1995). *Policing Shanghai, 1927-1937*. Berkeley: University of California Press.
- Waswo, A.** (1988). "The Transformation of Rural Society, 1900-1950". A: P. Duus (ed.). *The Cambridge History of Japan. The Twentieth Century* (vol. 6, pàg. 541-605). Cambridge: Cambridge University Press.
- Young, E.** (1977). *The Presidency of Yuan Shih-k'ai: Liberalism and Dictatorship in Early Republican China*. Ann Arbor: The University of Michigan Press.
- Young, L.** (1998). *Japan's Total Empire*. Berkeley: University of California Press.
- Yu, G.** (1966). *Party Politics in Republican China: The Kuomintang, 1912-1924*. Berkeley: University of California Press.

